Granhammar - när herrgårdsmark blev skjutfält

- ett kort förord av Börje Sandén skrivet 2005-02-03

Granhammar ligger i Upplands-Bro, en kommun vid norra Mälarstranden mellan Enköping och Stockholm. Efter andra världskriget började Stockholm snart växa. De militära förbandens övningsområden måste tas i bruk för bostäder. Järvafältet började naggas i kanten. Till slut blev man tvungen att flytta all verksamhet. I hemlighet siktade man in sig på det stora området norr om Kungsängen där bl.a. den stora herrgården Granhammar låg. Bostadsbyggarna hade tänkt sig att här bygga en villastad för 15-20000 människor, men så blev det inte. Många hundra byggnader på och runt Granhammars mark började rivas och rivningen var klar när Svea Livgarde flyttade dit 1970.

På två andra herrgårdar revs även huvudbyggnaderna, men Granhammar, den största av dem alla, skulle bevaras och ingå i själva kasernområdet. Men genast uppstod problem om hur byggnaden skulle användas. Den var för liten att bli mässlokaler för all personal och den fick inte bara utnyttjas i det ändamålet av officerare och civilanställda. Man diskuterade under de första tio åren många användningsområden. De antikvariska institutionerna kunde inte finna gehör för sina förslag.

Under tiden förföll byggnaden och 1980 fick fortifikationsförvaltningen regerings tillstånd att riva byggnaden. Den hade nu hade blivit livsfarlig att gå in i, det växte träd inne i huset. Den upplysningen fick i alla fall Upplands-Bro Musiksällskap som några år tidigare hade velat hålla en friluftskonsert en vacker sommardag vid byggnaden och ta ett sista farväl innan det blev för sent. Musiksällskapet genomförde under dessa år friluftskonserter vid kommunens större fornminnesplatser, där deras historia blandades med musik. Vi fick i stället berätta Granhammars historia i den nybyggda samlingssalen.

När rivningstillståndet gavs av semesterregeringen 1980 reagerade personer bland ortsbefolkningen på att huset skulle vara så dåligt. Kunde det vara möjligt? Den uppfattningen hade inte de som varit inne i huset under senaste ägarens tid. Det här borde kanske undersökas närmare. Hur var det egentligen med trädet som växte där inne och hålen i golvet? Några från hembygdsförening fick tillåtelse att dels studera arkivet på kanslihuset och dels ta en titt in i "stora huset" eller "slottet" som somliga uttryckte sig.

Trädet var en liten buske som stod i en alkovliknande utbyggnad som försetts med en liten balkong i början av 1900-talet på så oskickligt sätt att vatten trängt in. Busken stod alltså utanför den ursprungliga byggnaden som vid den här tidpunkten klarat sig i 200 år. Hålet i golvet var i två små skrubbar i två av våningsplanen, där man huggit upp golvet för att undersöka konstruktionen. Det var emellertid iakttagelsen på vinden som gjorde att vi kunde konstatera byggnadens goda status. Ett magnifikt tegelgolv under takkupan var helt oskadat.

Ungefär samtidigt kom den övergripande militära organisationen i ett nytt läge. Försvarsområdesstaben och K1 skulle eventuellt flyttas ut till Granhammar. Då borde det finnas en användning för "slottet". Argumentet att det inte funnits någon militär användning för byggnaden kunde nu diskuteras med helt andra förtecken. Det stod klart för hembygdsföreningen att när alla tunga remissinstanser blivit "överkörda" fanns det bara möjligheten att börja om från lägsta nivå. En skrivelse direkt riktad till försvarsministern sattes upp. Kommunens kulturnämnd ställde sig bakom, en arbetsgrupp för Granhammars bevarande bildades med kulturnämndens ordförande som aktiv pådrivare tillsammans med hembygdsfolket och andra som vid offentliga möten engagerade sig för saken. Dagspressen engagerades och riksdagsledamöter från bägge blocken ställde först enkla frågor sedan skriftliga motioner.

Arbetsgruppen samlade folk som sopade rent i huset, det hade ju stått oanvänt i 20 år utan skyddsvärme. Musiksällskapet höll nu sin friluftskonsert, alla sektioner framträdde och mellan numren fick publiken ta del av "turerna kring Granhammar". Efter sista musiknumret inbjöds de mer än fem hundra åskådarna att besiktiga "slottet" som, framhölls det, *genom ett uttalande i riksdagen* några veckor tidigare inte längre var livsfarligt att gå in i.

En opartisk beskrivning av turerna år för år gjordes i inledningen till den dokumentation i bokform som det var meningen att kommunen skulle ge ut. Efter uppskovet med rivningen engagerade sig nämligen Stockholms universitet i en omfattande dokumentation i elva avhandlingar ända upp på doktorandnivå. Uppsatserna omvandlades aldrig till bokform. Nu har vi ingen kulturnämnd och ingen på kommunen vet vart manuset tagit vägen. Inledningskapitlet kopierades dock av Börje Sandén och det publiceras nu för första gången. På 12 A4-sidor kan vi följa händelseförloppet skildrat av en person som inte var med i processen men som noggrant rekonstruerat den via protokoll och handlingar. Lyckligtvis har UKF det vetenskapliga dokumentationsmaterialet i behåll. Det har gett värdefulla synpunkter på Granhammars historia.

"Ur manus till en kommande bok om Granhammar"

Boken avses bli en sammanfattning av de många rapporterna (11 av mig kända, 1995) som framtagits genom Konstvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet i mitten av 1980-talet, som ett led i kampanjen för räddandet av Granhammar.

Manus finns hos kulturnämnden i Upplands-Bro sedan flera år. Enligt uppgift återstår viss redigering och renskrivning. Följande är en renskrivning 93-12-29 av ett inledande kapitel (som ej finns bland rapporterna) med hänsyn till markerade strykningar och tillägg.

Se vidare "Granhammar, turerna kring slottet" enligt ATA och lokala handlingar, i 2 filer från jan 1983, sammanfattade 89-03-29 av Börje Sandén

Börje Sandén.

Kronologisk översikt

(författaren okänd av BS 95-12-11)

1962

"HSB köper 1700-talsslott". DN berättar den 17/2 att HSB gjort sin största affär hittills med inköpet av Granhammarsområdet, sam planeras bli egnahemsområde för 20.000 personer. Granhammars slott skall kanske bli kontor eller skola för området. Enligt DN uppfördes slottet på 1700-talets mitt, nedre våningen möj1igen redan på 1400-talet, men någon arkitekt nämns inte. Överhuvudtaget framstår kunskaperna om slottets tillkomsttid som mycket vaga och det är på ett sent stadium som namnet Hårleman kommer in i tidningsartiklarna. Man menar oftast att han byggt till andra våningen och tredje våningen tillskrivs (om någon arkitekt utpekas) alltid Gjörwell, namnet Pfeffer nämns inte alls.

DN, SvD och Expressen har den 9/10 artiklar om att försvarsdepartementet informerat kommunalmännen i Upplands-Bro den 8/10 att de skall bli värdar för Svea livgarde (I1), varvid dessa uttrycker oro för HSB:s projekt, men förutsätter att det skall kunna genomföras med byggstart 1969. Inom Svea livgardes område ligger fem gårdar, förutom Granhammar är det Sundby, Torsätra, Tranbygge och Negelstena. Man tror inte på några rivningar - "kasernerna skall ligga där på jungfrulig mark". C.J.S. i SvD avslutar sin artikel: "...så undrar man vilken funktion Granhammars corps de logi kommer att få och hur det blir med gårdens stora åkerbruk. Med sitt martialiska yttre syns stora gården mycket väl lämpad för att bli I l:s nya kanslihus."

Den 19/10 besöks Granhammar av bl.a. kanslirådet Högsell från Försvarets Fastighetsnämnd (FFN) och chefsarkitekt Ewerth, och i anteckningarna från besöket omtalas att man konstaterat att Granhammar "skulle kunna bli en mycket representativ officersmäss (mellanvåningen)", "att bottenvåningen och övervåningen var användbara för vissa stabsfunktioner" samt "att slottet f n i sin helhet var eldat (värmeledning) och bebott men krävde en grundlig renovering".

1963

RAÄ uppger i yttrande 18/3 till FFN att "huvudbyggnaden på Granhammar (...) är av sådant värde att den torde böra upptagas i förteckningen över statliga byggnadsminnesmärken".

Den 6/9 skriver FortF till FNN: "Beträffande ifrågasatt användning av Granhammars huvudbyggnad såsom mässbyggnad vill fortifikationsförvaltningen efter besiktning av byggnaden framhålla, att det med hänsyn till såväl dess skick som det värde den anses ha från kulturhistorisk

synpunkt knappast är möjligt att till rimliga kostnader iordningställa densamma för något lämpligt militärt ändamål på sådant sätt att den rationellt fyller sin uppgift."

År 1963 fattade riksdagen beslutet att Svea livgarde skulle lämna sitt övningsfält på Järvafältet och flytta till ett område i Kungsängen. På Kungsängenfältet fanns fornlämningar och gårdar med arkitektoniskt och kulturhistoriskt värdefull bebyggelse från 1700- och 1800-talen. Sammanlagt fanns 632 byggnader av skilda slag. Från såväl övnings-, säkerhets- som förvaltningssynpunkt ansågs det nödvändigt att riva 355 byggnader

Huvuddelen av dessa utgjordes av mindre torp med tillhörande uthus, men även två större herrgårdar, Negelstena och Torsätra måste rivas. Huvuddelen av rivningarna berörde den del av den inköpta marken som låg inom det område som man hade bestämt skulle bli skjutfält.

1964

I yttranden över I 1:s situationsplan vill Militärbefälhavaren i fjärde militärområdet (26/2) att Granhammars slott inreds till officersmäss, RAÄ (2/3) är angeläget att slottet gives "lämplig praktisk användning" "som mäss eller dylikt", BSN (Bostads- och socialnämnden) (3/3) vill "säkerställa slottets bevarande", och här påpekas att "planen för kasernområdet vid Granhammar anger icke hur slottsbyggnaden avses komma att användas". Chefen för armén slutligen (7/3) anser att Kungl. Maj:ts direktiv "huru skall förfaras med slottsbyggnaden" bör inhämtas innan slutgiltig plan fastställs.

Den 5/5 hemställer FortF hos Kungl. Maj:t om principbeslut om matinrättningar, befälsmässar och, marketenterier för Svea livgarde samt i annan skrivelse av samma datum om tillstånd att "efter sedvanlig inventering" riva Granhammars slott. Man anför sam skäl: "En restaurering av byggnaden skulle nämligen bli oförsvarligt dyrbar då den är i mycket dåligt skick speciellt beträffande grunden. En besparing av ca 4 miljoner kr beräknas göras om byggnaden rives." Rivning beräknades kosta ca 50.000-kronor.(1).

Chefen för armén svarar samma dag FortF: "Chefen för armén anser icke att Granhammars slott bör föreslås till rivning utan att ett alternativ för byggnadens fortsatta användning utarbetas."

RAÄ avstyrker bestämt (22/7) förslaget till rivning och vidhåller sin tanke om mäss och framhåller att slottet hörde "till de bästa exemplen på sin tids byggnadskonst". Byggnadsstyrelsen avstyrkan i samma ärende är daterat den 22 september. (2).

29/10 ger försvarsdepartementet FortF i uppdrag att i samråd med BSN och RAÄ uppgöra och inkomma med "förslag till byggnadsprogram för utförande av oundgängligen nödvändiga byggnadsåtgärder för vidmakthållande" av slottet samt i samråd med chefen för armén "förslag till framtida användning (...) för ändamål, som icke medför behov av iståndsättningsarbeten utöver dem som erfordras för byggnadens vidmakthållande". (3). Därefter vet SvD berätta (30/10) att Granhammars slott "från 1670-tålet" skall bibehållas som byggnadsminnesmärke och att där skal1 inrymmas museum och porträttgalleri.

Under hösten har tidningarna vid ett flertal tillfällen tagit upp den något inflammerade frågan om mässar för de olika befälskategorierna. När frågan slutligen avgörs, beslutas att alla mässar skall ligga i samma hus, alla kategorier skall få mat ur samma gryta men nyttja olika ingångar och olika lokaler. I fotnot omtalar DN (22/10) att "sammanslagningen av mässarna är ett led i den s.k. tjänsteställningsutredningen, man vill sudda ut gränserna mellan befälsklasserna". - Så föll förslaget om inrättande av officersmäss i Granhammars slott.

1965
Svea livgarde, som får ta emot besökare från praktiskt taget hela världen, skall i framtiden använda det renoverade Granhammars slott som representationsbyggnad, allt enligt DN (20/3). Enköpingsposten (EP) omtalar (29/4) under rubriken "Barackby växer upp i Granhammars park" att flera boningshus i parken står halvrivna.

12/9 lagas på uppmaning av antikvarie C F Mannerstråle det von Lantinghausenska/von Fersenska alliancevapnet över norra huvudportalen på slottet, vilket uppenbarligen är den enda reparation som görs under hela perioden från 1962 och framåt.

Detta år inrättas det s.k. Kungsängenrådet med uppgift att övervaka "frågor rörande natur-, fornminnes- och kulturminnesvård inom Kungliga Svea livgardes nya förläggningsområde i Upplands-Bro kommun". Förslag till inrättande av ett speciellt råd kom från den s.k. I 1- Ing 1-delegationen, vilken skulle egenomföra markförvärven för två nya regementsområden, det ena i Kungsängen för Svea livgarde, I 1, det andra i Södertälje för Svea ingenjörregemente, Ing 1.

Kungsängenrådets verksamhet skulle ledas av sekundchefen som ordförande och i rådet ingå representanter för regementet, för naturvårdsrådet i Uppsala län, landsantikvarien i länet, Upplands-Bro kommun samt kyrkorådet i Västra Ryds och Stockho1ms-Näs församlingars pastorat. Rådet skulle sammanträda minst en gång per år och i samband därmed göra en rundtur inom området för att kontrollera utvecklingen av byggnationen, vägdragningar m.m. Under 60-talet sammanträdde rådet flera gånger per år, men aktiviteten avtog (tämligen naturligt efter invigning och inflyttning kan man tycka) och efter 1978 har inte något sammanträde protokollförts. Det kan redan här nämnas att Kungsängenrådet flitigt verkat för ett bevarande och användande av Granhammars slott.

1966
Enligt EP (9/5) skall Granhammars slott efter många diskussioner nu få stå kvar, restaureras till ursprungligt utseende och användas till museum och representationsvåning. Man berättar att byggnaden är en "typisk representant för tidigt (?) 1700-tal, vilket bl.a. framgår av fönstergrupperingen". Riktigt när slottet kom till är alltså oklart för skribenten.

Kapten Wennerholm höll föredrag för Stockholms-Näs hembygdsförening om Svea livgardes ärofulla historia och berättade (UNT, Uppsala Nya Tidning 27/6) om de kulturhistoriskt intressanta byggnaderna inom området och regementets önskan att bevara så mycket som möjligt. - För just den här publiken måste rivningarna varit en känslig fråga att beröra.

Hösten 1966 skrivs en hel del i tidningarna om Svea livgarde - det är under den rubriken man får leta i arkiven -, och Granhammars framtida öde nämns då och då men också de övriga gårdarnas öden. DN meddelar (19/9) att Torsätra 1700-talsgård är det enda värdefulla hus, som behöver rivas för det nya skjutfältet. Gården omtalas som en sällsynt och harmonisk byggnad, som är pietetsfullt restaurerad och försedd med ett par fina 1700-talskakelugnar.

Den 9/10 har Expressen en "artikel med sting", där Svea livgardes utflyttning till Kungsängen behandlas på en helsida under rubriken "Ett statligt mygel". Det ges uppgifter om köpesummor och HSB skall ha tjänat drygt en miljon kronor på försäljningen av sitt nyinköpta område. Det

rika beståndet av äldre bebyggelse är "svåra nötter att knäcka" för militären. Granhammar "får inte rivas utan måste rustas upp".

1967

I maj sänder utflyttningsavdelningen vid Svea livgarde ett förslag till framtida användning av Granhammars slott på "remiss" till olika instanser inom regementet. Förslaget har gjorts på uppdrag av chefen för armén. Föremål som är lämpliga att placera i slottet räknas upp och omfattar konstsamlingar, regementsmuseets samlingar, böcker och arkivalier samt befintliga kaserninventarier. Det görs också en genomgång av lämpliga aktiviteter, som skulle kunna äga rum i slottet, och slutligen ges ett förslag till hur byggnaden skall disponeras och restaureras varvid man utgår från att tredje våningen skall avlägsnas. Detta förslag sänds i november till FortF "som underlag för vidare samråd mellan chefen för armén och FortF".

1968

I juli sänder Kungsängenrådet en skrivelse till RAÄ med anledning av ett sammanträde som ägt rum den 28/5 mellan representanter för försvarsdepartementet, FortF och militära myndigheter samt RAÄ. Granhammars slotts framtida öde hade diskuterats, varvid FortF hade ifrågasatt "lämpligheten av att byggnaden iståndsattes". Vid Kungsängenrådets sammanträde i juni hade dessa uppgifter spridit "en dov för att inte säga bitter stämning" då man - när rivningen av Torsätra beslöts - ansett sig ha fått försäkran om att Granhammars slott skulle bevaras.

Kungsängenrådet uppmanar RAÄ att undersöka möjligheten att med AMS-medel genomföra restaureringen av slottet. Rådet önskar att slottet överförs i RAÄ:s ägo för förvaltning och vård och att lokalerna efter slutförd ombyggnad erbjuds Svea livgardes olika personalkårer och intresseorganisationer enligt tidigare uppgjorda program.

I oktober samlas Kungsängenrådet åter, och det konstateras att slottet inte längre skyddseldas, varför man befarar att byggnaden skall förfalla.

Den 7 november sänder FortF ett "förslag till ombyggnad, iståndsättning och framtida användning av Granhammars slott" till Kungl. Maj:t, där kostnaderna beräknas till 2,4 milj. kronor och innebär borttagande av 3:e våningen. FortF reserverar sig själv mot sitt förslag dels genom peka på byggnadens - enligt FortF:s förmenande - mycket dåliga tillstånd dels p.g.a. att lokaler för de ändamål som angivits av CA "i och för sig kan tillgodoses inom det nybyggda etablissementet". Till FortF:s byggnadsprogram fogas CA:s förslag från 1967 till framtida användning. (4). Detta är alltså FortF:s svar på Kungl. Maj:ts uppdrag från november 1964 och det måste nog konstateras att föreskrifterna inte följts; uppdraget var inte att göra en fullständig ombyggnad utan att utföra "oundgängligen nödvändiga byggnadsåtgärder för vidmakthållande" av slottet. FortF:s önskan att ta bort 3:e våningen motiveras bl.a. med att byggnaden härigenom skulle få en arkitektonisk utformning, som närmare sluter an till ursprungsritningarna från mitten av 1700-talet". Bakom förslaget låg tydligen inte i första hand en önskan att återställa byggnaden i ursprungligt skick utan ett konstaterande, att byggnaden var i dåligt skick. Påbyggnaderna, som sades ha skett vid olika tillfällen, ansågs ha gjort byggnadskroppen för tung för den ursprungliga grunden, vilket förorsakat sättningar och sprickbildningar i byggnaden.

Den 22/11 får så Kungsängenrådet svar från RAÄ på sitt nödrop. RAÄ kan meddela att bl.a. chefsarkitekt Ewerth har besökt RAÄ med konceptet till ovanstående skrivelse. Förslaget att eliminera 3:e våningen har tidigare förelagts riksantikvarien, "vilken därvid förklarade sig uppskatta detsamma och livligt rekommenderade dess genomförande". Under dessa

omständigheter fanns inte heller någon anledning för RAÄ att överväga Kungsängenrådets förslag till övertagande av förvaltningen av slottet.

En något förändrad dispositionsplan för Svea livgarde (17/2) uppger fortfarande Granhammars slott under rubriken "invärderas".

18/2 äger sammanträde rum mellan företrädare för FortF och RAÄ varvid det beslöts att Granhammars slott skulle överlämnas till RAÄ för att iståndsättas med AMS-medel. Uppenbarligen borde det ha kommit en anmodan från FortF till RAÄ, vilket fortfarande i oktober inte hade skett enligt samtal som överste Ljungqvist då hade med övering. Rudolf Cronstedt vid FortF. Den senare ansåg att man borde försöka få CA att driva på så att ett grundmurat behov av slottet framkom. Han menade också "att det vore bra om alla kategorier personal hade tillgång till Granhammar och man kunde driva slottet som ett allmänt kulturhus".

I en reviderad dispositionsplan (3/4) anges slottsbyggnadens "framtida status" som "f n icke avgjord".

Kungsängenrådet sammanträder i juni och protokollets par. 13 ger en intressant uppgift. "Orienterade ordföranden om Granhammrs slott och dess tänkta framtida användning samt meddelade att försvarsministern avgivit löfte att slottet skall få stå kvar." - När och hur detta löfte avgivits framgår dock inte.

1970

Den 27/5 invigde (SvD 28/5) världens äldste regementschef, Gustav VI Adolf, det modernaste livgardet. Till invigningen utgavs en minnesskrift med redogörelser för Svea livgardes historia och beskrivning av regementets nya område och dess förhistoria.

Redan 1930 skapades början till ett regementsmuseum vid tidigare förläggningar vid Linnégatan i Stockholm. I byggnadsprogrammet från 1963 för Kungsängenområdet upptas en lokal om 250 kvm för museet. "Det kulturhistoriskt värdefulla Granhammars slott har emellertid bedömts som en värdigare inramning för de i sitt slag enastående samlingarna." Inget beslut om Granhammars slott har emellertid tagits tre månader före regementsinvigningen enligt minnesskriften.

Byggnadsstyrelsen har under året tagit fram ett program för iståndsättning av slottet för en kostnad av mellan 1 och 1,5 milj. kronor. Dessa siffror återges i pressen (EP 10/7, DN ND 20/8). Enligt EP tillstyrker BSN att slottet bevaras och att omgivande park underhålls, en park, som vid 1900-talets början omtalades som en av Upplands vackraste och av vilken inte mycket återstår. Vid sammanträde i Kungsängenrådet 15/6-67 hade beklaganden framförts över att regementets sjukhus "fått en sådan placering att det vackra parkområdet SV om Granhammars slott ej kunnat behållas orört".

1971

Den 18/10 ansöker FortF hos AMS om att ombyggnad och iståndsättande av Granhammars slott skulle få bedrivas som beredskapsarbete. Förslaget till ombyggnad överensstämmer enligt brevet med den framställning FortF gjort till Kungl. Maj:t den 7 november 1968. Till skrivelsen fogas en PM från sekundchefen vid Svea livgarde, en 6-sidig bilaga som är en utökad variant av det tidigare förslaget till framtida användning som regementet gjort upp.

1972
AMS svar kommer i februari och det meddelas att ansökan lämnas utan bifall.
I juni samlas åter Kungsängenrådet och man har särskilt kallat byrådirektör Ejnar Berg från FortF. Denne redogjorde för slottets historia och vid besök i byggnaden för restaureringsplanerna. "En livlig diskussion följde."

1973
I mars l973 sänder FortF till en hel del myndigheter ut en remiss med ett förslag till restaurering av Granhammars slott (5) enligt 1968 års program d.v.s. rivningen och restaurering av resten. Kostnaderna beräknades till 2 320 000 kr. Det upplystes vidare i skrivelsen att ämbetsverket hos AMS begärt få arbetet utfört som beredskapsarbete för en kostnad på 2 milj. kr.

ÖB har tagit del av FortF:s förslag om upprustning av slottet för 2,4 milj. kronor och motsätter sig inte detta men pekar på nedskärningen av försvarsanslagen, som medför att "ÖB f n inte kan prioritera denna typ av byggnation" utan anser att den får anstå tillsvidare om inte andra medel "som ej belastar utgiftsramar för försvaret kan ställas till förfogande" (brev till FortF 25/5).

FortF anhåller på nytt (21/8) hos AMS om att som beredskapsarbete få utföra arbeten på Granhammars slott, denna gång rubricerade som "renoverings- och rekonstruktionsarbeten . AMS begär yttrande från RAÄ, som 26/11, efter att ha hört landsantikvariens åsikt, tillstyrker,

Redan 27/9 vet dock EP berätta AMS bordlagt frågan, inte som man skulle kunna tro i väntan på RAÄ yttrande utan enligt ing. Bertil Almqvist vid AMS därför att "upprustningen av Granhammar passar ur arbetsmarknadssynpunkt inte riktigt bra. (...) Vi vill inte redan nu binda oss för utgifter för kommande år. (...) Kommer det in bättre objekt som tillfredsställer behovet av arbete i år är detta bättre än att börja plocka med beslut som kostar oss pengar nästa år också." För AMS är det en ekonomisk avvägningsfråga. Kommunala projekt får AMS-medel till 33% av kostnaden. Statliga AMS-projekt får bidrag med 100 %. AMS får ut fler kommunala arbeten för samma summa som man måste satsa på det statliga Granhammar hävdar författaren.

1974
Inte oväntat kommer alltså återigen ett negativt svar från AMS till FortF i fråga om Granhammar (18/3).

I augusti är det besöksdag på Svea livgarde, och DN NV:s bildtext (22/8) lyder: "Fanvakten passerar Granhammars slott - centrum för det storföretag som Svea livgarde är."

Vid sitt sammanträde den 20/8 konstaterar Kungsängenrådet att det behövs en aktion för att rädd Granhammar. Slottet är utsatt för vandalisering och ett tilltagande förfall. Den 30/10 går sålunda en inbjudan till ÖB, FortF, CA, MB Ö, RAÄ, Upplands-Bro kommun samt rådets ordinarie ledamöter till ett sammanträde den 6/12 på Svea livgarde. Ordf. sekundchef Bengt Selander skriver uppgivet: "Byggnaden står nu som något av en skamfläck i den i övrigt så vackra naturen, nära inpå kanslihus och militärrestaurang, en skamfläck som alltid är lika svår att bortförklara för alla de in- och utländska gäster som årligen besöker vårt moderna regemente." (8). Kungsängenrådet formulerar ett motto för mötet: För Granhammar - i tid.

Allgun Wilhelmsson, ordf i Upplands-Bro kommunstyrelse, presenterar som svar på inbjudan alternativa lösningar för användande av slottet (13/11).

Mötet den 6/12 ger god återklang i pressen med stora artiklar där ansvarsfrågan och kostnadsförslag för upprustning diskuteras. Att en viss handlingsförlamning spritt sig bland myndigheternas representanter kan anas i DN NV (12/12):
"Vi gör inget förrän vi vet att det ska användas", sa byrådirektör Ejnar Berg från FortF.
"Vi gör inget förrän vi vet att det ska bevaras som kulturminne", sa byråchef Gunnar Strokirk från Arméstaben.
"Vi kan inget göra utan det måste avgöras av konungen", sa riksantikvarie Roland Palsson.

Det blev, fortfarande enligt DN, gräl på den stora gräsplanen framför slottet om ansvarsfrågan och vem som skulle rädda byggnaden. Svea livgarde nedprutade siffra på 1,3 milj. kronor för en upprustning jämfört med FortF:s 2,5 från -68 och -73, menar FortF vara alltför optimistisk - de vill snarare räkna med 4 miljoner. Enligt EP (9/12) har Göran Ekström från FortF meddelat att FortF inte har några medel för att restaurera. Han tycker inte att det skulle vara "någon idé att sätta igång fasadarbeten innan slottet repareras invändigt. Vi har ju heller inte vidtagit några åtgärder för att underhålla slottet under de 10 ar vi haft att förvalta det".

1975
I DN NV (13/2) säger Roland Pålsson: "Granhammars slott måste bevaras!" Enligt artikeln har slottet kommit ett steg närmare räddning. RAÄ skall fortast möjligt under våren be regeringen förklara byggnaden som byggnadsminnesmärke.

CA har i december -74 begärt en kulturhistorisk bedömning av Granhammars s1ott. (7). FortF remitterar ärendet till RAÄ, som i sin tur (29/1) svarar att ämbetet vill ha FortF:s skyndsamma yttrande över RAÄ:s önskan att hos Kungl. Maj:t begära att slottet upptages i förteckningen över byggnadsminnesmärken. (8). FortF anser i sitt svar (18/4) "icke att byggnaden skall upptagas i förteckningen över byggnadsminnesmärken".(9).

Vid Kungsängenrådets sammanträde den 18/6 kan ordföranden meddela att intresse från nytt håll för slottet annonserats. I maj har en utredning angående lokalisering av fackutbildning av medicinalpersonal sänts för yttrandet till regementet. Granhammars slott skulle efter iståndsättning användas i sin helhet med bl.a. bibliotek på bottenvåningen, lektionssalar 1 tr upp och expeditionslokaler och lärarrum 2 tr upp.

1976
I september vill FortF ha RAÄ godkännande av ett förslag till partiell iståndsättning av grund, tak och fasader samt avlägsnande av de 1859 och 1911 tillbyggda partierna ävensom vissa av takkuporna från l802.(10). Grundens utsida skall också göras värme- och fuktisolerad. RAÄ svarar i december att man inte har något att erinra mot mer än takkupornas borttagande - de är en välintegrerad del av byggnaden. (11).

1977
11 mars går en förfrågan från kommunkansliet i Upplands-Bro till RAÄ angående byggnadsminnesmärkningsförklaring av Granhammars slott. Man undrar om denna har skett eller om någon åtgärd från kommunens sida erfordras.

Representanter från samtliga personalorganisationer inom Svea livgarde samlas 14/10. Man anser att de av Fastighetsenheten under året framtagna föreskrifterna om åtgärder för yttre renovering av slottet är lämpliga och bör komma till stånd snarast - med påbörjan 1978 - såvitt slottet överhuvudtaget skall bevaras.

1978
FortF har sammanställt en lång skrivelse som förutom Granhammar behandlar två här tidigare inte nämnda gårdar inom Svea livgardes område, Lövsta gård och Karolinergården, båda från 1700-talet. FortF säger sig dela RAÄ ståndpunkt att byggnaderna med hänsyn till sitt stora kulturhistoriska värde borde bibehållas men kan - då ingen användning för rent militära ändamål föreligger - inte finna det "rimligt att medel inom försvarets ram används för iståndsättning, underhåll och drift av byggnaderna". Fyra alternativ hur man skulle kunna förfara med Granhammars slott läggs fram, ett av dem är rivning. Denna skrivelse går till CA, RAÄ och chefén för Svea livgarde och den 23/6 till regeringen.

1979
Efter drygt två år får kommunkansliet i Upplands-Bro 20/7 svar från RAÄ på sin förfrågan angående byggnadsminnesmärkning att "officiell framställan om upptagande av Granhammars slott i förteckningen över byggnadsminnesmärken ännu ej ingivits till regeringen. Ämbetet har för avsikt att göra detta sedan pågående underhandlingar med fortifikationsförvaltningen avslutats".

1980
Den 20/6 ger regeringen FortF bemyndigande att låta riva Granhammars slott (Karolinergården skall tillsvidare vara kvar i oförändrat skick) efter vederbörlig dokumentation och omhändertagande av detaljer. (12). Detta beslut från regeringen ger ingen återklang i pressen. EP har en bild jämte en minimal artikel (30/6), som meddelar att slottet skall rivas, talar om när det är byggt och att det är i mycket dåligt skick.

FortF hör sig för hos Nordiska museet angående dokumentering av slottet samt eventuellt önskemål om förvärv av fast inredning. Nordiska museet uppmanar (19/11) FortF att låta ompröva rivningsbeslutet. Man framhåller att också om- och tillbyggnaden av slottet från 1802-04 (3:e vån.) är "av mycket hög kvalitet och utförd av sin tids största sakkunskap dock utan att nämna någon arkitekt vid namn - samt pekar på "den märkliga vinden med gavelfönstrens djärva ljusintag". Museet avböjer erbjudandet att omhänderta kakelugnar och annan fast inredning. Det "sammanfaller knappast med kulturminnesvårdens intentioner" att rent musealt bevara detaljer från en byggnad som denna.

I FortF:s arkiv i ATA kan man följa en ganska omfattande brevväxling om dokumentationen. Vi ska inte här fördjupa oss i den. Men något bör sägas om dokumentationen. I en skrivelse i oktober 1982 till RAÄ ger FortF en sammanfattning. (13). Där sägs, att en dokumentation har utförts av Nordiska museet och att dess arbete sedan kompletterats med en undersökning genom RAÄ:s försorg. En rapport, fastställd 1981-10-26 av FortF, beskriver vilka detaljer, som skall tas till vara. (14). När RAÄ föreslog en kompletterande undersökning avvisar FortF detta av kostnadsskäl.

1981
Expressen meddelar (10/9) att grävskoporna skall börja tugga i sig det gamla slottet i månadsskiftet oktober-november. "Bakom ligger naturligtvis en präktig skandal."

Stockholms-Näs hembygdsförening besökte 26/10 Granhammars slott och tycker sig kunna konstatera att byggnaden är i ett betydligt bättre skick än man trott efter de uppgifter FortF lämnat ut. Börje Sandén, föreningens företrädare, skriver en begäran till regeringen att

rivningsplanerna stoppas åtminstone i avaktan på besked om - som det diskuterats - K 1 skall flyttas ut till Svea livgarde. Kulturnämndens arbetsutskott i Upplands-Bro ställer sig bakom skrivelsen, och hembygdsföreningens och kulturnämndens agerande för en räddning av Granhammars slott ger ordentligt eko i pressen.

EP (12/11) frågar Börje Sandén varför hembygdsföreningen börjat agera så sent och får svaret att den känner sig lurad av FortF. Därifran har man alltid utmålat slottet som totalt fallfärdigt oeh mer eller mindre livsfarligt att gå in i."

Besked om K 1 och dess eventuella flyttning väntas enligt UNT (13/1) till våren. Granhammars slott skulle kunna bli stabsbyggnad för K 1. En upprustning skulle emellertid kosta 15 milj. kronor, ungefär detsamma som en nyuppförd stabsbyggnad.

Kulturnämnden i Upplands-Bro uppvaktar Kungsängenbor med bön om hjälp, vilket får riksdagsman Lars Gustafsson att ställa en "enkel fråga" till försvarsministern i december. Den 11/12 svarar denne att regeringen inte i dagens läge är beredd att riva upp sitt tidigare beslut. Det är ett ekonomiskt ställningstagande - en upprustning av Granhammars slott beräknades till 9 milj. kronor medan en ny stabsbyggnad för K 1 beräknades kosta 5 milj. kronor. Men om någon annan spekulant - statlig myndighet, Upplands-Bro kommun - anmälde sig vore försvarsministern beredd att pröva frågan om överlåtelse eller upplåtelse av byggnaden.

1982
I januari lägger Kerstin Anér och Ylva Annerstedt en gemensam motion där de framhåller vikten av att inga drastiska åtgärder vidtas innan beslut om K 1 har fattats.

UNT berättar (21/1) att rivning inte är nära förestående, den skulle enligt FortF dröja 4-5 månader, ett besked som få kulturchefen vid Upplands-Bro kommunkansli, Bibbi Andersson, att hoppas på beskedet angående K 1 dessförinnan. Skälet till dröjsmålet skulle enligt DN NV (21/1) vara att FortF och RAÄ inte kunnat komma överens om hur höga kostnaderna för den obligatoriska dokumentationen får vara. Björn Tranaeus från FortF har svårt att tro på DN-reportens uppgifter att varken takstolarna eller själva taket skulle vara angripet av röta, men säger sig inte ha varit i slottet på länge.

Den 4/6 avslås Kerstin Anérs och Ylva Annerstedts motion om att bevara slottet. En upprustning skulle bli 6-8 milj. kronor dyrare än en ny stabsbyggnad (ST 10/6).

RAÄ har (15/2) anhållit hos FortF att få göra en provundersökning för att se om rester av medeltida byggnad eller 1600-talsbyggnad finns kvar under Granhammars slott. 26/5 meddelar RAÄ att provundersökningarna är klara och att ordentlig dokumentation beräknas kosta 266.000 kronor exkl. viss arbetskraft. FortF ifrågasätter (15/10) nyttan av ytterligare dokumentationsarbete utöver det som gjorts med hjälp av Nordiska museet.

På initiativ av kulturnämnden i Upplands-Bro hålls 27/10 ett möte på soldathemmet i Kungsängen med representanter för RAÄ, FortF, Länsantikvarien, Statens konstmuseer, Svea livgarde, hembygdsföreningen, chefen för armén, kommunen samt Kerstin Anér och en mängd journalister. Förslag att stoppa slottet i malpåse kommer från länsantikvarien Bengt O H Johansson och intendent Lars Sjöberg. En ny intressent att nyttja slottet fanns plötsligt med i bilden. Arméns musikpluton i Strängnäs skulle gärna vilja få slottet till övningslokal, en idé som lanserats av kommunens Börje Sandén och som inte blir vidare utvecklad.

1983
FortF uppskjuter rivningen av Granhammar. FortF:s avslag på RAÄ:s begäran om pengar för ytterligare dokumentationsarbete utlöste en motaktivitet från RAÄ. I februari l983 skrev ämbetet till FortF ett brev och sade bl a: "Den dokumentation som genomförts, av Nordiska museet och ämbetets dokumentationsbyrå, motsvarar emellertid inte vad som bör prövas inför rivning av ett byggnadsverk med sådana kulturhistoriska och konstärliga värden, som Granhammars slott besitter". För att nedbringa kostnaderna för en fortsatt nödvändig dokumentation sade sig ämbetet ha inlett underhandlingar med Konsthögskolans arkitekturskola och Stockholms universitet. Slottet skulle vid ett samarbete mellan nämnda institutioner kunna dokumenteras genom att det utnyttjades som ett forskningsprojekt och ett led i den byggnadshistoriska utbildningen. Därför begärde RAÄ att rivningen skulle uppskjutas minst ett par år. (15). Detta godtog FortF. (16)

Så kom arbetet med dokumentationen igång vid Stockholms universitets konstvetenskapliga institution.

Under tiden agerar kulturnämnden i Upplands-Bro kraftigt vidare genom sin ordförande Mats Bergman. Aktionsgruppen "Rädda Granhammar bildas 23/12. Protestlistor läggs ut på biblioteken i Kungsängen och Bro. Lars Gustafsson förses med nytt material. Den 10/3 svarar försvarsministern Ander Thunborg på dels en interpellation från Lars Gustsafsson, dels en fråga från Görel Boman angående Granhammars slott. Under den tämligen långa debattens gång får försvarsministern vetskap om att FortF genom brev meddelat att inget skall ske med slottet förrän efter budgetåret 1984/85.

Upplands-Bro Musiksällskap, Stockholms-Näs hembygdsförening och Aktionsgruppen "Rädda Granhammar arrangerar den 4/6 en musikfest i parken utanför slottet. Enligt ST (9/6) hjälpte 100 personer till att städa slottet och festen lockade 1.000 besökare.

26/10 vet ST berätta att det kanske skall ordnas en doktorandkurs i byggnadshistoria och byggnadsvård på Granhammars slott om RAÄ skjuter till rubriken.

Sammanfattande synpunkter
En utomstående kan inte låta bli att förundra sig över hur skrivelserna går mellan myndigheterna utan att egentligen leda fram till något resultat. Det är som vore ärendet ödesbestämt från början och inget som sägs eller skrivs inverkar på utgången.

I den kronologiska översikten kan det tyckas att pressen blivit bortglömd under senare år, vilket verkar underligt, då i inledningen påstås att en av topparna i tidningarnas aktivitet kommer just efter 1980. I själva verket kommer praktiskt taget inget, om ens något, nytt fram i själva "ärendet Granhammar".

Det har under flera år inte skrivits något alls och när frågan tas upp igen är det därför naturligt att man börjar så att säga från början och berättar slottets historia, om regementets inköp av marken, vad som yttrats under årens lopp etc. Därför har det inte ansetts angeläget att mer utförligt citera ur dessa artiklar. Stockholmstidningen (ST) skrev under sin korta levnadstid ett jämförelsevis stort antal, ofta brett upplagda artiklar om Granhammar. Det är också i ST som den egentliga "debatten" framskymtar där företrädare för skilda uppfattningar i bevarandefrågor tar slottet och dess öde som utgångspunkt för att lägga fram sina principer. Även om debatten kan vara uppfriskande visar dessa artiklar att den lätt kan bli skev - den kraft som satts in från kommun

och enskilda för att rädda Granhammar för eftervärlden kan svårligen vara uttryck för en önskan att se byggnaden förbli "ett säte för den lokala makten". (ST 14/12-82).

När de satt sig in i ärendet klandrade kulturnämnden i Upplands-Bro genom sin ordförande Mats Bergman och Stockholms-Näs hembygdsförening genom Börje Sandén FortF hårt för dess agerande. FortF har från början sagt sig vilja riva slottet och givit olika skäl härför. 1968 anser sig FortF ha konstaterat att byggnaden är i "mycket dåligt skick" med sprickbildningar och sättningar, nedslitna snickerier m.m. FortF har inte kunnat finna militär användning för byggnaden och, vilket till sist blivit huvudargumentet, FortF har dåliga ekonomiska förutsättningar att ta hand om slottet.

Beträffande slottets tillstånd är det ett känt och tillämpat grepp att framställa byggnader man vill riva i ett miserabelt ljus - så skedde med Borås teater, som mycket riktigt skattade åt förgängelsen, så har skett med sjömanskyrkan i Gävle, som fortfarande lyckas hålla stånd och uppenbarligen inte mår illa av att flitigt nyttjas bl.a. av Folkteatern. Följaktligen var det inte underligt att hembygdsföreningen "kände sig lurad" när de äntligen tog sig in i Granhammar för att själva ta reda på hur det verkligen förhöll sig med det påstådda förfallet.

Att finna militär användning av huset borde inte ha varit så svårt. Förslaget om att inrätta officersmäss framställdes redan från början och föll av ovan omtalad anledning (se 1964). Men varför försvann idén om Regementsmuseum? Särskilt om man betänker att Svea livgardes, i varje fall enligt eget förmenande, framstående samlingar fortfarande inte fått någon lämplig hemvist utan står inpackade i ett tillslutet rum mellan mäss och marketenteri.

Så slutligen de ekonomiska förutsättningarna. Redan i september 1963 har FortF sin uppfattning klar om Granhammars slott (Se 1963, 6/91. Man har fått veta att RAÄ anser bygganden vara av sådant värde att den borde upptagas i förteckningen över statliga byggnadsminnesmärken. FortF säger klart ifrån att man inte anser sig kunna "till rimliga kostnader iordningställa" slottet med hänsyn till dess kulturhistoriska värde - ett byggnadsminnesmärke fordrar speciell behandling.
Man kan här fråga sig om det inte varit bättre att avhålla sig från tankar på byggnads-minnesmärkning och i stället rusta upp byggnaden som vilken byggnad som helst med vanliga "oundgängligen nödvändiga byggnadsåtgärder" (att huset var i behov av grundlig renovering sades 1962 och detta var naturligt med tanke på att det i många år hyst en barnrik familj). Efter en normal renovering kunde militären ha flyttat in och problemet med bevarande eller ej hade antagligen aldrig uppstått. Det är egendomligt att ingen reaktion på detta FortF:s uttalande från 1963 har kunnat utläsas. Till FortF:s fördel kan man dock peka på att skrivelsen från 1978, den som slutligen ledde fram till regeringens tillstånd till rivning, upptog ytterligare tre alternativ där olika grader av upprustning behandlades.
Länk till regeringsbeslutet om byggnadsminnesförklaring 1994-06-23

En svårighet har varit att hålla byggnaden någorlunda intakt under de många årens väntan på ett vettigt nyttjande. Skyddseldningen upphörde redan 1968 och genom att staket länge saknades - det kom upp våren 1975 - utsattes slottet för både yttre och inre vandalisering. I artikel i EP (9/12-74) sägs att "ungdomar skjuter sönder fönsterrutorna med luftgevär och fina lädertapeter har skurits sönder". Byggnadsstyrelsen ansåg annars 1970 att just närheten till regementet skulle underlätta anordnande av vakthållning och i Kungsängenrådets protokoll 3/12 1974 omtalas att "bevakningen av slottet har förstärkts" - vilken omfattning denna bevakning hade har inte undersökts - samt att regementet tilldelats "medel för staket". Gyllenläderstapeterna plockades så

småningam ned och magasinerades, fönstren spikades hjälpligt för med masonitskivor och fönsterluckor och dörrar låstes.

Dessa skyddsåtgärder har dock uppenbarligen inte hindrat ovälkomna besökare att ta sig både fram till och in i slottet för att förse sig med valda delar av den ännu kvarvarande inredningen - bl.a. har kakelugnsluckorna varit begärliga. Ett av de som F (von Fersen) formade dörrhandtagen uppges stulet så sent som våren 1984, då det också i april ryktades att folk nattetid synts smyga omkring med dörrar i parken. Vid besöket som universitetsgruppen gjorde i maj kunde man bara i det "egyptiska rummet 1 tr. upp räkna ihop ca 50 st. hönsäggsstora stenar perforerat de återstående glasrutorna. En knytnävsstor sten hade till och med slagit igenom den täckande masonitskivan så att fönstersprojsarna knäcktes. Att dessa stenar kastats in under senaste året vet man genom att slottet grundligt städades inför musikfesten i juni 1983 då Kerstin Anér m.fl. ställde upp med sina piassavakvastar. Det känns trist att behöva konstatera att detta är den vård som bestått ett svenskt kulturminnesmärke, en byggnad ritad och uppförd av en av landets namnkunnigaste arkitekter.

Från början hade man uppenbarligen en något vag uppfattning om slottets plats i den svenska byggnadshistorien. När denna så småningom uppdagades, hade det då varit så svårt att slå till reträtt, ta tillbaka alla rivningsplaner och tal om brist på behov och i stället se till att behovet skapades?

Det kan vara intressant att se hur rivningsplanerna beträffande Lövsta gård utvecklats. Stockholms-Näs hembygdsförening *(**OBS** skall vara Håtuna och Håbo Tibble socknars hembygdsförening **OBS**. Börje Sandén)* trädde in *(också där)* i hopp om att kunna rädda byggnaderna och här lyckades den bättre. 13/10 1983 undertecknades (enl. ST 15/10) ett kontrakt mellan hembygdsföreningen och kronan enligt vilket föreningen inget betalar för nyttjande av gården medan FortF inte bekostar någon upprustning. Det tyder på att man kan komma till någon slags positiv uppgörelse om viljan finns.

"Gamla byggnader tillhör de viktigaste delarna av vart kulturarv", säger riksantikvarie Roland Pålsson i förordet till informationsblad från Byggforskningen. (17). Svea livgardes representanter visade från allra första början ett livligt intresse för Granhammars slott och dess tänkbara användningsområden och har också genom Kungsängenrådet arbetat aktivt för en positiv lösning. Kanske vågar man avslutningsvis uttrycka den fromma förhoppningen att Svea livgarde i detta ärende kommer att få leva upp till sitt gamla motto: Possunt nec posse videntur - de kan ock där de icke synas kunna.

Rev/sammanslagen med annan fil. 89-03-29

(Nedanstående anteckningar är hämtade i Antikvariskt-Topografiska Arkivet (ATA) av Börje Sandén tiden närmast efter att rivningstillstånd lämnats av regeringen sommaren 1980. ATA är Riksantkvarieämbetets arkiv där alla handlingar rörande fastigheter samlas)

GRANHAMMAR. TURERNA KRING SLOTTET.

1963-03-18
Riksantikvarieämbetet (RAÄ)
"Huvudbyggnaden på Granhammar .... är av sådant värde, att den torde böra upptagas i förteckningen över statliga byggnadsminnesmärken

1964-05-05
Fortifikationsförvaltningen (FortF) i begäran om rivning
"... En restaurering av byggnaden skulle nämligen bli oförsvarligt dyrbar då den är i mycket dåligt skick speciellt beträffande grunden. En besparing av ca 4 miljoner kr beräknas göras om byggnaden rives."

1964-07-22
RAÄ till Konungen
- "I sina tidigare yttranden har ämbetet också framhållit slottets mycket framträdande kulturhistoriska värde och betonar nödvändigheten av att detsamma bibehålles och iståndsättes, samt gives lämplig användning "
- "Ämbetet vidhåller sin uppfattning att byggnaden äger sådant framträdande kulturhistoriskt värde att varje möjlighet att bevara densamma noga och förutsättningslöst måste prövas
"Ämbetet får således bestämt avstyrka bifall till det nu fram-lagda förslaget att riva byggnaden"

1964-10-29
Försvarsdepartementet till FortF
- 1964-05-05 har FortF begärt tillstånd att få riva Granhammars slott
- 1964-09-22 har byggnadsstyrelsen avstyrkt förslaget från FortF efter att ha hört RAÄ.
- "Kungl. Maj:t finner gott uppdraga åt fortifikationsförvaltningen att i samråd med chefen för armén inkomma med förslag till framtida användning av Granhammars slott, som icke medför behov av iståndsättningsarbeten utöver de som erfordras för byggnadens vidmakthållande"
Sven Andersson

1967-04-14
RAÄ begär att Ekotemplet i **parken** skall iståndsättas.
"i likhet med slottet äger detta kulturhistoriskt värde och bör bevaras åt eftervärlden"

1968-07-26
Kungsängrådets skrivelse till RAÄ
Kungsängenrådet är organ för natur-, fornminnes, -och kulturminnes vård. Ordf. är ch för Il Sten Ljungkvist)
Med hänvisning till uppgifter som framkommit vid rådets sammanträde 1968-06-28 sägs:
- "För medlemmarna i Kungsängenrådet har det nämligen betraktats som givet att när Torsätra slott beslöts elimineras, detta skulle ske mot den bakgrunden att Granhammars slott skulle bevaras. För Kungsängenrådets medlemmar har det blivit djupt smärtsamt att frågan om Granhammars slotts iståndsättning nu synes ifrågasättas"
- "Kungsängenrådet beslöt enhälligt att till RAÄ rikta en skrivelse om sina bekymmer angående Granhammars slotts framtid."

1968-11-07
FortF meddelar
Slottet i mycket dåligt skick
alltför tung överbyggnad - sprickor
grunden svag

Förslag
den tredje, påbyggda våningen rivs
nytt tak
undergrunden förstärks

1969-06-26
Kungsängenrådet anser sig ha fått försvarsministerns löfte om slottets bevarande.

1971-10-18
Svea Livgardes PM om slottets framtida användning

1974-03-18
Arbetsmarknadsstyrelsen till FortF
- Fortf har begärt att få utföra ombyggnad och iståndsättning av Granhammars slott för 2 000 000:-
AMS lämnar framställningen utan bifall.

1974-11-13
Upplands-Bro kommun önskar viss civil användning av slottet

1974-12-06
Svea Livgarde rustar sig för att rädda slottet. Skickar stort PM till överbefälhavaren, chefen för armén och många fler instanser

1975-01-29
RAÄ till FortF
Fortf har till RAÄ remitterat chefens för Armén begäran om kulturhistorisk bedömning av Granhammars slott.
- "Under hänvisning till landsantikvariens yttrande samt vad ämbetet tidigare anfört finner ämbetet att det är synnerligen väsentligt att Granhammars slott bevaras och att byggnaden snarast upptages i förteckningen över byggnadsminnesmärken"
- RA4 begär FortF:s skyndsamma yttrande om detta.
Roland Pålsson

1976-09-08
Fortf till RAÄ
- FortF har för avsikt att utföra en partiell iståndsättning av grund, tak och fasader för att stoppa fortsatt förfall
- Förslaget godkännes av RAÄ med en viss inskränkning.
(obs. ingen åtgärd vidtages sedan)

1977-03-11 och 1979-07-20
Brevväxling mellan Upplands-Bro kommun och RAÄ
- Kommunen frågar om Granhammars slott med omgivningar skall betraktas som ett riksintressant område, eftersom RAÄ tillstyrkt detta kommunens förslag i sitt program för den fysiska riksplaneringen.

- RAÄ svarar att officiell framställning härom ännu ej ingivits till regeringen men "att ämbetet har för avsikt att göra detta sedan pågående underhandlingar med fortifikationsförvaltningen avslutats."

1978-05-29

FortF till chefen för armén, Svea Livgarde och RAÄ
- Begäran att få riva Granhammar
- Ingen militär användning
- Försvarspengar kan inte komma i fråga

1980-06-

Regeringen godkänner rivningen under förutsättning att den av RAÄ begärda dokumentationen utföres

1980-11-19

Nordiska Museet i brev till FortF. att. Einar Berg
- Historik, bl a slottet fullbordades under Hårlemans livstid
  1600-talet har satt sin prägel på bottenplanet »^c.

"Ur kulturhistorisk synpunkt framstår det som helt oacceptabelt att riva Granhammar, som fortfarande är representativt för sin tids främsta byggnadskonst"
- "Nordiska museet avböjer därför det underhand gjorda erbjudandet att förvärva kakelugnar och ev annan fast inredning"
- "Med hänsyn till det ovan anförda finner Nordiska Museet det synnerligen anmärkningsvärt att s.k. rationella motiv tillåts styra över kulturhistoriska och miljömässiga aspekter"
- "Nordiska museet uppmanar därför FortF att ompröva rivningsbeslutet för Granhammar."

1981-10-12

Privatbrev till RAÄ med anledning av art. i Expressen 10 sept "Låt Granhammars slott leva"

1980-11-27

Kopia av Nordiska Museets skrivelse diarieförd på RA4

1981-10-26

Hembygdsföreningen och Kulturnämnden inspekterar slottet.

1981—10—30

Hembygdsföreningen och Kulturnämnden inger gemensam skrivelse till Försvarsdepartementet med begäran om uppskov med rivandet av slottet tills frågan om Fo-stabens placering lösts

1981-11

Riksdagsman Lars Gustafsson Jr ställer en enkel fråga till försvarsministern i samma ärende.
Denne är inte beredd att upphäva rivningsbeslutet

1982-01-11

Motion i riksdagen av Kerstin Anér och Ylva Annerstedt i samma ärende.
Försvarsministern ger samma negativa svar.

1982-05-26

David Damell RAÄ
- Historik framtagen enl Nils Sjögren, Svenska slott och Herresäten 1904
- Redogörelse för vissa undersökningar inne och ute för att fastställa slottets byggnadshistoria:
- inga klara belägg för förekomsten av medeltida byggnad, möjligen delar av 1600-tals byggnad
- Dokumentationskostnad med hänsyn till att man kan utesluta medeltida rester: 266 000:-

1982-06-18

RA4 till FortF
dokumentationskostnad 266 OOO:-

1982-10-20
Representanter för hembygdsföreningens styrelse kallas till möte om Granhammar med FortF generaldir Stig Swanstein och överste Sture Hägg.

1982-10-27
Sammanträde på Svea Livgarde
Initiativtagare till mötet var Kulturnämnden
Överstelöjtnant Sven Holmén,
repr för ch för armén byrådirektör Einar Berg, _FortF,
Förste antikvarie Kenneth Kartaschew, RAÄ,
länsantikvarie Bengt Johansson
intendent Lars Sjöberg, Statens konstmuséer major Åke Cronebäck, 11
kommunalråd Allgun Wilhelmsson, Upplands-Bro
riksdagsman Kerstin Anér

repr. för
kulturnämnden
hembygdsföreningen
Arméns musikpluton
journalister.

1985-11-07
Stockholms universitet
"Det är vår förhoppning att ... FortF och Staten lever upp till sitt ansvar som EUROPA NOSTRA-pristagare för god byggnadsvård och omsorg om kulturarvet.

1985-11-25
Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien.
"Den undersökning som nu utförts har visat att grunden är stabil och murverket väl bibehållet".

Försvarsdepartementet
Fortifikationsförvaltningen
Chefen för Svea Livgarde.

Kopior enl sändlista

Rivning av Granhammars slott inom Svea Livgardes övningsfält i Kungsängen: Upplands-Bro kommun.

Med anledning ev föreliggande rivningsbeslut för Granhammars slott vill vi framföra följande synpunkter:

Utgångs-läge 1981

Fortifikationsförvaltningen (FortF) har motiverat rivningen av slottet med att man inte lyckats finna en militär användning för byggnaden. ("för närvarande" enl skrivelse till bl a chefen för arméstaben 1978-05-29)

Vid en eventuell utflyttning ev K 1 och Fo-staben till Kungsängen-fältet kommer saken i ett nytt läge. Då kan delar av byggnaden ges en militär användning utöver de av I 1 redan tidigare presenterade användningsområdena, och en omedelbar rivning av slottet skulle framstå som en förhastad åtgärd.

Förslag 1

Vi föreslår att rivningen ej verkställes före riksdagens beslut om den framtida organisationen.

Vi skulle uppleva ett verkställande före nämnda tidpunkt som en provocerande handling av FortF. Denna har nämligen ända från början 1964-09-22 velat riva sottet i strid mot alla ändra inblandade, vilka till slut gett vika i brist på tillgängliga medel för att rusta slottet Så har vi uppfattat saken efter att ha tagit del av ett stort antal handlingar.

Statens påtalade ansvar för att ha sökt alla möjligheter att bevara slottet måste till fullo bevisas för eftervärlden.

Frågan om slottets bevarande har enligt tillgängliga dokument varit föremål för intensiv debatt under de första tio åren efter I 1:s etablering i Kungsängen. Under de senaste fem-sex åren har det varit relativt tyst om saken, och de flesta av de nu aktiva ledamöterna i hembygdsföreningens styrelse och kommunens kulturnämnd har inte känt till Granhammar annat än som ett alltmer förfallande slott.

1981-10-26 inspekterades slottet av representanter får Stockholms-Näs hembygdsförening och Upplands-Bro kulturnämnd. Vi fann till vår stora förvåning att byggnaden mycket väl motstått tolv års frånvaro av skydds uppvärmning (minst 17 år obebott). Så vitt vi kunde se var det endast den lilla tillbyggnaden från 1910 som inte motstått tidens tand Yttertaket är fortfarande väl bibehållet - inget vatten har kommit igenom och orsakat frostsprängningar på det av tegel murade vindsgolvet

Trots frånvaron av skyddsuppvärmning under lång tid hat slottet visat sig ha en gedigen grundkonstruktion, och farhågorna för att 1803:års påbyggda våningsplan skulle skada grunden är troligen överdrivna.

Förslag 2 På sikt vill vi därför föreslå:

a) att FortF/staten på nytt överväger frågan om slottets framtid
I väntan på detta beslut kan troligen slottet stå ytterligare ett antal år, under fötutsättning att taket hålls under uppsikt och eventuellt uppkommande skador åtgärdas.

b) att byggnaden iståndsätts enligt FortF:s alt. 3 av 1978-05-29 dvs byggnaden renoveras med bevarande av befintligt utseende.

Förslag 3 Vidare föreslår vi att man på nytt tar upp frågan om AMS-medel för renoveringen. När en dylik framställan senast gjordes i början av 1970-talet var arbetssituationen i landet en helt annan än i dag. Nu torde det finnas utrymme för AMS-insatser

Beträffande slottets civila användning hänvisar vi till gjorda utredningar

Några påpekanden med anledning av den tidigare debatten.

- När sprängningen/borttagandet av Torsätra och Negelstena gjordes förutsattes att i alla fall Granhammar skulle bli kvar. (protokoll Kungsängen-rådet 1966-07-26)

- Försvarsministern avger löfte om slottets bevarande. (protokoll Kungsängen-rådet 1969-06-26)

- FortF påpekar i sitt agerande mot slottets bevarande 1978-05-29 att kommunala och kulturella aktiviteter medför problem därför att slottet ligger inom kasernområdet. Detta är ej helt riktigt. Det ursprungliga staketet går fortfarande mellan slottet och kasern-området. För att skydda slottet mot vandalisering har i efterhand ytterligare ett staket byggts runt slottstomten.

Till frågan om Granhammars historiska traditioner vill vi - utöver länsantikvariens skrivelse 1975-01-14 framhålla följande:

Granhammar och Svea Livgarde - Europas i sitt slag äldste regemente - har en intressant koppling till Gustav Vasa, regementets skapare:

En av dennes tromän Bengt Arentsson hade Granhammar som sin sätes-gård (Almqvist. Herrgårdarna i Sverige under Reformationstiden) och han tillhörde den trängre krets som förseglade Gustav Vasas testa-mente 1560.

Fadern - Arent Persson - känd från Gustav Vasa äventyr i Dalarna/Ornäs hade också sin sätesgård i Granhammar och blev av kungen utnämnd till häradshövding i Bro Härad 1534.(Lagsagor & domsagor i Sverige.Almquist)

Sambandet Gustav Vasa - Svea Livgarde - Granhammar är intressant.

Slutligen önskar vi att det måtte fattas ett för staten riktigt beslut i frågan om Granhammar, och hoppas att vår skrivelse från det lokala planet skall vinna gehör.

Till
Riksdagsman
Lars Gustafsson Jr

Ang Granhammar

Översänder härmed ytterligare material i Granhammarsfrågan. I går gick jag personligen igenom RAÄ:s material (ATA). Det materialet du fått tidigare hade jag huvudsakligen fått genom Svea Livgarde och var i några väsentliga delar ofullständigt.

I den debatt som varit, inklusive mötet med berörda parter på Soldathemmet vid I l i höstas, har jag haft intrycket att de antikvariska myndigheterna inte helhjärtat gått in för Granhammarsfallet. Vid tidpunkten för interpellationen och motionen i riksdagen trodde vi som arbetade på det lokala planet, att vi var ensamma i vår kamp för Granhammar. Att så inte var fallet har ju senare visat sig, men inte förrän i går, när jag läste originalhandlingarna fick jag klart för mig att RAÄ redan 1964 klart uttryckte sin åsikt om Granhammar.

Vad som ännu mer förvånade mig var en passus i försvarsdepartementets skrivelse av 1964-10-29, där FortF får i uppdrag

> "att inkomma med förslag till framtida användning av Granhammars slott för ändamål, som icke medför behov av iståndsättningsarbeten utöver de som erfordras för byggnadens vidmakthållande".

Jag kan inte förstå annat än att det måste ha varit fel av FortF att med den instruktionen bakom sig några år senare lägga fram ett mycket dyrbart renoveringsförslag med återställande av slottet i dess ursprungliga utförande. Frågans behandling har kommit "snett" redan från början, och sedan har man kommit in i en ofruktbar utveckling. Man måste fråga sig om det inte är ett utslag av handlingsförlamning som vi bevittnat under snart tjugo år, i varje fall kan jag ej tolka det som annat i det fall, då FortF aldrig fullföljer sin avsikt att utföra en partiell iståndsättning av grund, tak och fasader. Det är för att stoppa fortsatt förfall, som FortF hos RAÄ begär och får tillstånd att vidta erforderliga arbeten. (1976-09-08 och 1976-12-07).

När FortF 1964-05-05 begär att få riva slottet har man följande argument: "En restaurering av byggnaden skulle nämligen bli oförsvarligt dyrbar då den är i mycket dåligt skick speciellt beträffande grunden. En besparing av ca 4 miljoner kronor beräknas göras om byggnaden rives."

Den dåliga grunden är det avgörande skälet för FortF. Detta till trots ger regeringen FortF order om att iståndsätta slottet. Regeringen har tydligen inte litat på FortF:s expert i grundfrågan, och det är att märka att ingen annan expertis har påtalat den dåliga grunden.

Det skulle naturligtvis rensa luften om FortF ville för offentligheten framlägga sin experts bedömning. För det kan väl inte vara så att den dåliga grunden hänför sig till de sprickor som finns i den 1910 gjorda tillbyggnaden, vilken i alla skall borttagas?

Du får min lista på handlingar i ATA med kortare utdrag jämte kopior på några väsentligare handlingar.

Dessutom får du en lista i kronologisk ordning över de turer (av större betydelse) som varit kring slottet sedan 1963.

Mats och jag hoppas att du kan få ett grepp om allt som förevarit men det är inte lätt. Den uppfattning som vi har fått, grundar sig nästan enbart på vad vi läst oss till. Vi vill inte - alltför mycket - påverka din uppfattning, utan hoppas att du med materialet skall kunna bilda dig en objektiv mening. Ytterst är vi alla mest betjänta av att frågan får en så riktig lösning som är mänskligt möjligt.

Vi vill framhålla att kommunen inte kan åta sig att stå som ägare till slottet. Dess placering gör ju att verksamheten blir uppbunden av militära krav. Vi vet också att kommunen i fortsättningen önskar bli underrättad i god tid om de planer som kan komma att presenteras från statens sida. Det vore också önskvärt att kommunen i planeringsstadiet får vara med och påverka utvecklingen. Sådana kontakter bör då tas med kulturnämnden.

Upplands-Bro den 1/2 1983

Börje Sandén

Mats Bergman

Mats Bergman
Bergvägen 26 VI
196 30 Kungsängen

Tel: 0758/708 23 B
100 60- 502 A

Kulturnämndens ordf.
Upplands-Bro kommun

Pressmeddelande
1983 01 29

Klargörande fakta angående Granhammars Slott i Kungsängen!
Regering troligen missledd av Fortifikationsförvaltningen?

Som svar på Arméstabens, Sven Holméns, uttalande i Stockholms-Tidningen den 27/1 -83, angående kulturnämndens arbete med att rädda Granhammars Slott, har jag idag skrivit ett debattinlägg. Materialet bygger på protokollsutdrag och övriga handlingar. Varje fakta i mitt inlägg kan därför verifieras. Därav ovanstående rubrik. Debattinlägget bifogas.

Fortifikationsförvaltningen (Fortf.) har arbetat fram ett beslutsunderlag, för den dåvarande regeringen, som i grunden är felaktigt.

Upplands-Bro kommun har vid upprepade tillfällen sagt sig vara villiga att ta över ansvaret för Granhammar under vissa förutsättningar. Dessa framställningar till bla Chefen för Armén har ännu inte besvarats! Kommunens grundinställning är dock att staten skall ta ansvar för sina byggnader.

Vid två tillfällen har den dåvarande regeringen under 1968-69 försäkrat det av Kungl.Maj:t bildade sk "Kungsängenrådet", att slottet inte skall rivas. Enligt min uppfattning är dessa löften bindande för staten.

Den 2/2 -83 sammanträder representanter för Fortf och Svea Livgarde för att gemensamt planlägga rivningen. Regementet är emot rivningsbeslutet.

Den 23/2 bildas föreningen "Rädda Granhammar". Detta sker i kulturhuset i Tibble, Kungsängen, kl 1900. Bl a finns förslag på att föreningen ska fungera som samordningsorgan för framtida åtgärder i arbetet med att bevara Granhammars Slott.

Alternativa lösningar finns till rivning. Dessa förslag, som under många år har presenterats i olika sammanhang, kan inbespara staten över 1 miljon kr. Detta belopp motsvarar rivningskostnaderna.
I första hand gäller detta det sk "malpåseförslaget" som framlagts.

De aktuella handlingarna kommer att presenteras för de riksdagsmän som under årens lopp har ifrågasatt rivningsbeslutet. Dessa är bl a Lars Gustafsson Jr (s), Kerstin Anér (fp), Ylva Annerstedt (fp). Syftet är att försöka få riksdagen att upphäva rivningsbeslutet för ett senare avgörande.

Två separata protestlistor finns utlagda i Upplands-Bro kommun mot rivningsbeslutet. Kulturnämnden ställer sig bakom dessa listor.

Mats Bergman

Regeringen lurad av Fortifikationsförvaltningen ?

Redan den 5 maj 1964 anhöll Fortf. om tillstånd att låta riva Granhammars slott. Men regeringen ger bakläxa och ger Byggnadsstyrelsen i uppdrag att tillsammans med Riksantikvarieämbetet mfl, låta dokumentera och i övrigt undersöka slottets kulturhistoriska värde. Först när detta är gjort kan regeringen ta ställning till slottets vidare öde.

Fortf. ger sig inte. 1968 inkommer man på nytt med en ny rivningsframställan. I beslutsunderlaget till regeringen påstår man att nu är slottet i ett så bedrövligt skick att ett rivningsbeslut inte kan uteslutas. Man säger att slottet har en för tung påbyggnad med allvarliga sprickbildningar i murverk mm. Man säger också att grunden är för svag. Dessa påståenden är missvisande.

Faktum är att dessa skador endast kan konstateras kring den tillbyggnad på ca 3 m^2 yta med tillhörande väggar och fönster som gjordes 1910. Tillbyggnaden kom till för att försköna den sydöstra entréingången. Det egentliga slottets grundyta är över 400 m^2 stort och står på en solid grund som enligt experter lär hålla i ytterligare ca 200 år. Men detta faktum talar man inte om i sin framställan till den dåvarande regeringen.

Kungsängenrådet går till aktion.

Med anledning av Fortf.s agerande försöker man nu hitta alternativa lösningar och användningsmöjligheter för slottet. Ett omfattande arbete läggs för övrigt ned av kommunen. Den 13/11-1974 kan kommunstyrelsens ordförande, Allgun Wilhemsson, presentera alternativa lösningar för ordföranden i Kungsängenrådet. Man föreslår att slottet används till personalutbildning, konferenser, utställningslokaler, ateljer för konstnärer, teater och musik mm. Samma år arbetar regementet för högtryck för att på samma sätt ge förslag på nya användningsområden. Över 20 förslag läggs fram utöver kommunens förslagspaket. I en underbilaga till regementets förslag kan man som slutord läsa följande mening. " Det forna tjänar framtiden".

I det här sammanhanget bör nämnas att kommunen i sitt förslag nämner att man vid många tillfällen uttryckt sin vilja att Granhammars slott skall bevaras. Senast detta gjordes var i samband med kommunens yttrande över den fysiska riksplaneringen, står det att läsa i förslaget. Det står också att man delar Länstyrelsens och Riksantikvarieämbetets åsikt att låta kulturminnesskydda slottet enligt lagen om byggnadsminnen. Det märkliga är, att en sådan åtgärd mig veterligen ännu inte gjorts !

Under åren som gått, från det datum då Fortf på 1960-talet tog över ansvaret för Granhammars slott och många andra byggnader, har man till dagens datum inte ägnat slottet något som helst underhåll. Förvaltningen har budgeterat ca 400 tusen kronor för att täcka drifts och underhållskostnader för regementets byggnader och anläggningar, uppskattningsvis värda ca 500 miljoner kr.Inte en krona har avsatts för att bevara slottet. De uppkomna skadorna på slottet är en direkt följd av Fortf:s strävan att finna beslutsunderlag och motiv till rivning.

Faktum kvarstår att slottet trots allt var fullt beboeligt på 1960-talet då familjen Natansson lämnade det. I början på 1900-talet,då familjen Natansson köpte det av släkten Rålamb, gjordes ett omfattande ombyggnadsarbete. Man försåg slottet med centralvärme och el samt byggde till den förutnämnda entréingången som Fortf. nu hänvisar till i sitt rivningsförslag.

Som en parentes kan nämnas att man i slottsträdgården lät resa en byst av konung Gusaf V. Man ansåg nämligen från regementets sida att slottet var i ett så extriörmässigt gott skick, att man använde gräsmattan framför slottet som plats för regementshögtider, korum etc. Så har slottsträdgården använts till fram på 1980-talet. Nu anser man att det eftersatta underhållet har gett slottets fasader så allvarliga skönhetsfläckar att man inte längre kan vara där för liknande syften.

Nya attacker från Fortifikationsförvaltningen.

Fortf. lämnar 1978 in en ny framställan om rivning till regeringen. Samma missvisande beslutsunderlag läggs fram. Nu har man även en omfattande dokumentation kring hur man ska kunna ta tillvara kulturhistoriska detaljer när man river. Det finns också med ett underlag för kostnadsberäkningar om man beslutar bevara slottet. Dessa kostnadsberäkningar är en direkt följd av Kungsängenrådets och Upplands-Bro kommuns förslag till alternativa användningsmöjligheter.

Fortf hävdar att en renovering av slottet kommer att kosta minst 15 miljoner kronor. Man hänvisar till svensk byggnorm. Priset blir då så högt att ett nybyggnadsalternativ för Kl:s framtida behov, ter sig fördelaktigare. Kl skall enligt planerna flytta ut till Svea Livgarde 1985.

Ironiskt nog får nu slottets arkitekt och skapare,svensk byggnorm i skallen av Fortifikationsförvaltningen. Arkitekten Hårleman var nämligen tillsammans med Tessin initiativtagare till att man på 1700-talet började bygga efter vissa normsystem. Hans arbete med detta resulterade så småningom i tillskapandet av Byggnadsstyrelsen. Granhammars slott är ett unikt skolexempel på hur man redan på 1700-talet byggde statliga byggnader i sten efter dessa nya principer.

I handlingarna till regeringen tillägger man för säkerhets skull, att det för närvarande inte finns någon militärt intresse eller användingsområde, varför man förordar ett rivningsbeslut.

Regeringen fattar beslut.

Med detta,av Fortifikationsförvaltningen väl tillrättalagda beslutsunderlag (syftet är ju uppenbart), har den dåvarande regeringen att ta ställning. Åren går och papperskvarnen maler. I mars 1980 kommer det första regeringsbeslutet. Till saken hör att i Fortf:s ansökan ingår även den gamla sk "Karolinergården" och östra flygeln till Löfsta Gård. Karolinergården var från början en statarlänga för två familjer. Denna gård är en av de två byggnader som senare förklarades som byggnadsminnesmärken och därmed räddades undan Fortf:s härjningar. De omnämnda byggnaderna ingick i det fastighetsförvärv på totalt 113 fastigheter med tillsammans över 600 olika byggnader. Som tidigare sagts är minst 335 av dessa utplånade av olika anledningar. Ingen vet exakt hur mycket det finns kvar av dessa byggnader idag. I l:s övningsområde börjar bli ett kulturhistoriskt svart hål om ingenting görs!

Regeringen väljer att särbehandla Granhammars Slott och först den 26/6 samma år kommer beslutet att bemyndiga Fortf. att låta riva

Granhammars slott. Regeringen var vid detta tillfälle en sk "sommarregering", dvs inte fulltaliga på grund av semester etc. Fortf. hade således prickat rätt tidpunkt för sin framställan. Beslutet undertecknas av Eric Krönmark och Bertil Morling.

Beslutet innebär inte att regeringen ger Fortf. order om rivning, utan ger förvaltningen rätt att så göra om man finner det ofrånkommligt. Den 2/2 i år, 1983, sammanträder representanter för Fortf och för Svea Livgarde om hur man praktiskt ska gå tillväga när slottet ska rivas.

Protester höjs mot rivningen och riksdagsmän agerar.

På min begäran ställer riksdagsman Lars Gustafsson Jr (s) en sk "enkel fråga" till regeringen. Lars Gustafsson ifrågasätter beslutet och den dåvarande försvarsministern besvarar den 11/12 1981 Lars Gustafssons fråga. Försvarsministern hänvisar i sitt svar till tidigare fattade beslut (1980) och avser inte någon ytterligare åtgärd från sin sida.

1982 väcker riksdagsledamöterna Kerstin Anér (fp) och Ylva Annerstedt (fp) en gemensam motion där man föreslår bl a nya användningsområden för slottet. Inte heller denna motion föranleder regeringen att ompröva tidigare fattade beslut.

Vid denna tidpunkt vet inte riksdagsmännen eller regeringen att beslutsunderlaget från Fortf är missvisande. Man vet inte heller övriga fakta i ärendet som i dagarna kan redovisas.

Med anledning av det nedslående resultatet av riksdagsledamöternas ansträngningar plus den debatt som nu på allvar startar i rikspress och i Stockholmstidningen mfl, beslutar kulturnämnden att den 27/10 -82 inbjuda samtliga berörda myndigheter till en sammanträde på Soldathemmet i Kungsängen.

Arméstaben och Fortifikationsförvaltningen mot väggen

Till mötet inbjuds generaldirektören för Fortifikationsförvaltningen, Stig Swanstein. Han låter meddela i ett brev till mig den 25/10 att han tyvärr inte kan deltaga, men att han låter sig representeras av byrådirektören Ejnar Berg.
Stig Swanstein tillägger i brevet att Fortifikationsförvaltningen givetvis är beredd till nya diskussioner, om några nya omständigheter av vikt för ärendets principiella bedömning skulle komma fram i debatten. (Vid denna tidpunkt känner jag inte i detalj till Fortf:s beslutsunderlag)

Till sammanträdet infinner sig representanter för Riksantikvarieämbetet, Länsantikvarieämbetet, Statens Konstmuseér, Svea Livgarde, Chefen för Armén (överstelöjtnant Sven Holmén), hembygdsföreningarna, Upplands-Bro kommun mfl samt riksdagsman Kerstin Anér och en mängd journalister.

Arméstaben och Fortifikationsförvaltningen får det svårt att försvara sin inställning. I ren panik hänvisar man, att man av princip är bundna vid olika kostnadsställen i sin budget och därför av bl a denna anledning inte kan tänka sig att överföra den dryga miljon som är anslagna för rivningen till annat ändamål. Att använda pengarna till upprustning och reperation av slottet är uteslutet.

Sammanträdet sammanfattas i minnesanteckningar där bl a kommunalrådet Allgun Wilhelmsson ställer följande frågor: Kommunen kan givetvis inte ta ansvar för statens fastigheter. Vem åligger det om inte staten ? Vad kostar det att riva, dokumentera och forsla bort

samt lagra byggnadsdelar sett över en 20-årsperiod ? Kan man använda pengarna till underhåll istället ?
Vad skulle kommunen kunna vänta sig för svar på en förfrågan om försvaret kan överlåta huset + en miljon (rivningskostnaderna) + långtidsarrende på Granhammar ?

Den 26/11,1982, översänder jag till Chefen för Armén dessa frågeställningar för handläggning. Hela anteckningsmaterialet från sammanträdet finns med. Ännu idag har kommunen inte fått något svar. I materialet finns även förslag på att låta slottet läggas i i en sk "malpåse" för framtida användning. Då slipper staten lägga ned över en miljon kronor på rivning. Vilken inbesparing!

Sista striden

Nu står striden mellan Riksantikvarieämbetet och Fortifikationsförvaltningen. RAÄ har begärt ytterligare 266 tusen kr för fortsatt dokumentationsarbete innan slottet rivs. Fortf. hävdar att nuvarande dokumentation är fullt tillräckligt och vill därför komma igång med rivningen så fort som möjligt. Det är därför troligt att nuvarande regering har avgörandet i sin hand.

På grund av de senaste månadernas uppmärksamhet kring slottets öde, har allmänhetens intresse för Granhammar ökat. Den 25/1 var kulturnämnden medarrangör till ett möte angående slottet. Föredragshållare var Lars Sjöberg vid Statens Konstmuseer. Hans faktaspäckade föredrag,som spännde från Hårlemans betydelse som arkitekt på 1700-talet och med Granhammars slott som exempel på hans unika byggnadskonst till dagens kulturella omedvetenhet i Sverige, är en bidragande orsak att man den 23/2 kommer att bilda föreningen "Rädda Granhammar".

Föreningens syfte är bl a att,för berörda myndigheter och allmänhet, försöka påvisa att den dåvarande regeringen hade ett i grunden felaktigt beslutsunderlag för sitt ställningstagande.

Sven Holméns uttalande i Stockholmstidningen två dagar senare efter Lars Sjöbergs föredrag, lär inte kunna hejda bildandet av föreningen "Rädda Granhammar" - snarare tvärt om.

Det är barnsligt att tro att vårt syfte är att bevara Granhammars slott som ett monument över en maktgalen överhet i tidigare epoker. Vårt syfte är seriösare än så,även om kampen mot den maktgalna överheten förvisso inte är över,ens i våra dagar.
Vi vägrar att acceptera att man från statens sida rycker undan våra kulturhistoriska rötter av krassa ekonomiska och praktiska skäl, oavsett om detta berör slott eller koja.

Risken är stor att Fortf. och Arméstaben får sitt eget "Slaget om Almarna" (Kungsträdgården i Stockholm) på halsen ute i Kungsängen.

Det finns all anledning för mig att återupprepa det gamla ordspråket:

"Det forna tjänar framtiden"

Mats Bergman
Kulturnämndens ordförande
Upplands-Bro kommun

Riksdagens behandling av Granhammarsfrågan tors 10 mars 1983

17 § Svar på interpellation 1982/83:65 och fråga 1982/83:299 om Granhammars slott

Anf. 78 Försvarsminister ANDERS THUNBORG:

Herr talman! Lars Gustafsson har i en interpellation frågat mig, för det första om jag är beredd att medverka till att regeringens bemyndigande den 26 juni 1980 till fortifikationsförvaltningen att låta riva Granhammars slott återkallas, så att i första hand rådrum kan erhållas, och för det andra om jag därutöver är beredd att pröva om Granhammars huvudbyggnad kan renoveras eller åtminstone t. v. bli föremål för vissa skyddsåtgärder för att senare ha handläggningsfrihet i frågan om restaurering eller ej.
Görel Bohlin har frågat mig om jag är beredd att medverka till att slottet bevaras och får en vettig funktion.

Jag besvarar interpellationen och frågan i ett sammanhang.

Bakgrunden till regeringens beslut i rivningsfrågan var att det inte fanns något behov av byggnaden för militära ändamål, att byggnaden såväl ut- som invändigt har förfallit samt att en restaurering av enbart kulturhistoriska skäl skulle medföra orimliga kostnader för försvarsmakten. Sedan regeringens beslut fattades har riksdagen beslutat att K 1 skall dras in och att försvarsområdesansvaret och K 1:s nuvarande utbildningsuppgifter m. m. skall övertas av och inordnas i den nya myndigheten I 1/Fo 44. Förutsättningarna för att utnyttja Granhammar för att tillgodose lokalbehovet för försvarsområdesstaben har undersökts.

Det har emellertid visat sig att såväl investeringskostnaderna som de framtida drift- och underhållskostnaderna blir avsevärt högre vid en restaurering av slottet än vid byggande av lokaler för staben i anslutning till I 1:s förvaltningsbyggnader. Denna omständighet har legat till grund för riksdagens beslut att avslå en motion av Kerstin Aner och Ylva Annerstedt om ytterligare prövning av förutsättningarna att använda slottet för försvarsområdesstabens behov.

De skäl som låg till grund för regeringens beslut i juni 1980 kvarstår alltjämt. Jag är därför inte beredd att medverka till att rivningstillståndet återkallas. Detta innebär dock inte att jag helt utesluter möjligheten av att slottet kan får stå kvar.

Om någon annan intressent, t. ex. en civil statlig myndighet eller Upplands-Bro kommun, förklarar sig beredd att förslagsvis i samband med en överlåtelse eller upplåtelse av slottet helt ta över ansvaret för byggnadens upprustning och framtida underhåll, har jag för min del inte något att invända. Något konkret förslag i den riktningen har dock hittills inte förts fram till fortifikationsförvaltningen.

En förutsättning måste dock vara att en eventuell blivande verksamhet i slottet har den karaktären att någon risk för konflikter med den militära verksamheten inte bedöms föreligga, t. ex. på grund av buller från övningsverksamheten.

Enligt vad jag har inhämtat kommer fortifikationsförvaltningen och riksantikvarieämbetet att inom kort ta upp överläggningar om ytterligare dokumentation in. m. utöver den som redan har, gjorts. I avvaktan på resultatet av dessa överläggningar och för att möjliggöra fortsatta dokumentationsåtgärder m. m. har fortifikationsförvaltningen på begäran av riksantikvarieämbetet gått med på att skjuta upp rivningen av slottet minst ett år.

Härigenom erhålls det rådrum som Lars Gustafsson efterlyser i sin interpellation och det blir möjligt för eventuella intressenter att ta upp överläggningar med fortifikationsförvaltningen om slottets framtid.

Anf. 79 LARS GUSTAFSSON (s):

Herr talman! Jag vill först tacka statsrådet för svaret på min interpellation. Jag hade ju ställt två frågor, och den första blev besvarad med ett klart nej — det var frågan om att återkalla rivningsbemyndigandet. Den andra frågan besvarar inte statsrådet direkt utan bara indirekt, men jag har tolkat även det som ett nej.

Det skulle alltså egentligen inte finnas någon anledning för mig att vara särskilt nöjd med svaret, men jag konstaterar samtidigt att det i svaret finns vissa positiva bitar. Den ena är överläggningen som skulle

ske mellan fortifikationsförvaltningen och riksantikvarieämbetet om ytterligare dokumentation och den andra positiva tankegången skulle vara att fortifikations-förvaltningen nu har gått med på att skjuta upp rivningen minst ett år, som det står. Det är sant att ett visst rådrum har erhållits i och med detta, men jag vill göra den kommentaren att motiveringen enbart gäller dokumentationen — såvida man inte skall tolka förkortningen m. m. , som finns på s. 3 rad 6 i det utdelade svaret efter ordet "dokumentationsåtgärder" så att det kan anses innefatta någonting mer än dokumentation.

Jag tycker givetvis att det är bra med ytterligare dokumentation. Men eftersom jag vill bevara slottet kan jag lika gärna säga att detta med dokumentation ökar risken för att man sedan river slottet. De som vill riva kan ju säga att nu är det så väl dokumenterat att vi inte behöver låta själva föremålet stå kvar längre. När man ensidigt talar om dokumenteringen är jag rädd för detta resultat. Men jag får väl nöja mig med detta så länge.

Det oroar mig att talet om förfallet på Granhammar har fått spela mycket stor roll. Förfall är ju någonting relativt. Om man ägnar en halv dag åt att titta på alla utrymmen grundligt slår det en att det är fantastiskt att slottet inte är mer förfallet efter fortifikationsförvaltningens både upprörande och uppseendeväckande hanterande av denna fråga genom åren. Resonemanget om förfall kanske bör tonas ned, så att det inte går troll i det ordet.

Man kan nämligen befara att bakom resonemanget om förfall ligger den expertbedömning som fortifikationsförvaltningen gjorde under senare hälften av 1960-talet. 1964—1968 lät man en särskild expert göra en genomgång. Han kom med påståenden om slottets förfall som senare gendrivits av andra experter. Här finns verkligen delade meningar.

Utan att själv vara expert är jag böjd att ge de senare bedömarna litet mera rätt än fortifikationsförvaltningens bedömare från 1960-talet. Det är bra att den senare bedömningen inte får stå kvar alldeles oemotsagd. I den mån nya bedömningar kommer att göras hoppas jag att fortifikationsförvaltningens expertutlåtande från 1960-talets senare del inte får spela den roll den gjort hittills i debatten.

Med detta ber jag, herr talman, att få tacka försvarsministern än en gång. Det är min förhoppning att det rådrum som nu uppstår skall kunna användas så att man kan bevara Granhammars slott.

Anf. 80 GÖREL BOHLIN (m):

Herr talman! Jag tackar försvarsministern för svaret. För allmänheten måste det te sig egendomligt att en fråga om huruvida ett kulturminne skall

_ bevaras för eftervärlden eller ej skall avgöras av militära myndigheter, och att ansvaret inom regeringen åvilar försvarsministern och inte kulturministern. Det rör sig ju inte om någon försvarsanläggning, och någon rationell arbetslokal för en stab kan väl knappast ett gammalt slott bli, varför försvaret ju inte för egen del kan ha intresse av ett bevarande.

Det måste också förefalla allmänheten obegripligt att de ansvariga departementen inte kan bättre samordna sina synpunkter och kanske t. o. m. medverka till att överföra vissa medel mellan myndigheter. Varken i fråga om kostnadsansvaret för en restaurering eller för en eventuell rivning har man i realiteten kunnat enas.

Det är, tycker jag, märkligt att riksantikvarieämbetet, som redan 1963 bedömde slottet som byggnadsminne, inte fick gehör för detta. Det är vidare märkligt att frågorna om byggnadsminnesregistrering och kostnadsansvar för restaurering och underhåll inte klarades av före Kronans övertagande av mark och byggnader vid Granhammar. Om man hunnit förklara Granhammars slott som byggnadsminne hade ju rivning varit omöjlig, och vid överförandet av mark och byggnader till Kronan hade man tvingats göra upp om byggnadernas bevarande och villkoren i samband härmed. Det hade också varit möjligt att även utan denna registrering som byggnadsminne träffa avtal om bevarande av byggnaderna och ersättningen härför. Detta skedde då Kronan övertog Revingehed.

Att riva Granhammars slott måste förefalla allmänheten obegripligt — ja, det kan verka som ren vandalism. Hur skall vi inför kommande generationer kunna förklara och försvara att man river ner och förstör en väl bevarad slottsbyggnad från 1700-talet, med den kände arkiteten Hårleman som skapare, för att endast stoppa in "minnen" av slottet och miljön i något arkiv och dessutom föra över

inredningsdetaljer till ett sämre bevarat slott, nämligen Svartsjö?

Nu är det som det är, och det får väl anses positivt att vi fått den eventuella rivningen skjuten på framtiden och därmed kanske förhindrad.

Av statsrådets svar framgår att han anser att slottet har förfallit. Eftersom slottet stått outnyttjat i 20 år är det knappast märkligt. Enligt den information jag fått från fortifikationsförvaltningen via riksdagens upplysningstjänst är slottet "väl bevarat". Det behövs en del reparationsarbeten, men slottet är alltså väl bevarat. De stora investeringskostnaderna som skulle uppstå om slottet skulle användas eller byggas om skulle falla på den invändiga ombyggnaden och på indragning av värme och sanitet. Men rivnings- och dokumentationskostnaderna är också stora, över en miljon.

Jag vill fråga försvarsministern: Skulle man kunna tänka sig att försvarsministern tillsammans med kulturministern diskuterade en lösning som både av medborgarna och av försvaret kan uppfattas som rimlig?

Anf. 81 KERSTIN ANER (fp):

Herr talman! Jag har motionerat i det här ärendet, och det är därför som jag också går upp i debatten. Jag tackar försvarsministern för det svar han gett mina kolleger och för att han uttalar sig för rådrum, även om det inte är försvarsministern själv som tagit initiativ till det.

Frågan om Granhammars slott är gammal, men den är ännu inte avgjord. Jag vill understryka vad som framkommit här, särskilt i Görel Bohlins inlägg, nämligen att det finns en stark folkopinion i Kungsängen där jag bor för att bevara detta gamla slott, som är unikt i rikets historia. Det har inte kommit fram förut hur betydelsefullt det är ur arkitekturhistorisk synpunkt. Vi har inte så många berömda arkitekter från 1700-talet att vi har råd att riva deras originalbyggnader, om de har lyckats överleva tills nu. När nu detta slott är ett av tre som finns kvar av Carl Hårlemans egenhändigt ritade och fullbordade verk, finns det verkligen anledning att söka efter tänkbara möjligheter att låta det stå kvar.

Att riva ett hus som stått i 230 år utan att ens originalputsen på fasaden fallit av är något man bara skall göra i yttersta nödfall. Jag har själv besiktigat huset. Det är i utmärkt gott skick, bortsett från några små tillbyggnader från detta århundrade som det är lätt att helt ta bort. Det vore synd och skam att för dyra pengar riva ett hus när det inte kostar någonting att låta det stå kvar. Bara kakelugnarna i huset — en av de äldsta bevarade samlingarna i landet — är väl värda att vi gör en särskild ansträngning, så att de kan få finnas kvar på sin plats.

Vi har nu lyckligtvis fått ökade anslag för byggnadsminnesvården i landet. Jag är personligen mycket glad för att det gick att få fram pengarna. Nu gäller det att se till att de används på effektivaste sätt. Enligt vad som meddelats i pressen har fortifikationsförvaltningen planer på att låta byggnadsminnes-vårdarna utbildas på Granhammars slott. Där skulle de verkligen få alldeles utmärkt material att arbeta med. De skulle kunna själva varje dag studera hur man byggde på en tid då man byggde för framtiden — inte några mögelbemängda slit- och- släng-hus. Den opinion som finns i Kungsängen för detta hus är en solid medborgaropinion, byggd på kunskaper och studier, icke något tillfälligt, upphaussat massmedietrick. Alla partier, alla grupper är med på det. Varför riva ett hus för stora kostnader när det inte kostar något att låta det stå kvar?

Föreningen Rädda Granhammar, som jag har äran att tillhöra, kommer att städa upp i slottet så att det blir snyggt. Det behövs inte så förfärligt stora ansträngningar för det. Däremot är det nödvändigt att det finns folk i slottet, för det är inte bra att det står tomt för länge. Kommunen funderar på — men jag kan inte lova någonting på kommunens vägnar — och har diskuterat om man skulle försöka köpa detta slott av riksantikvarieämbetet för en symbolisk summa. Det finns många andra planer på gång. Entusiasmen i Kungsängen är stor. Vi har fått in minst 400 namn på namnlistorna. Rivning vore ett fruktansvärt slöseri med både kulturvärden och materiella värden. Att låta huset stå är det billigaste man kan göra — det står icke i vägen för någon, framför allt inte för skjutövningar, som antytts.

Jag vill fråga om försvarsministern skulle kunna tänka sig att de eventuella intressenter som kan anmäla sig för att ta hand om detta slott får en välvillig bedömning när det kommer så långt, så att vi verkligen kan hoppas att rådrumstiden blir till glädje för alla oss i Kungsängen och f. ö. alla i Sverige som vill att detta slott skall stå kvar.

Anf. 82 Försvarsminister ANDERS THUNBORG:

Herr talman! Först till de frågor som har ställts om hur funktionsdugligt slottet är och hur långt förfallet har gått. Jag har inte varit på slottet som ni övriga, men jag har fått en beskrivning från fortifikationsförvaltningen, som skriver: Slottet har stått outnyttjat sedan förvärvet. Då installationssystemet inte är funktionsdugligt har det under större delen av tiden stått ouppvärmt. Det har av naturliga skäl förfallit såväl ut- som invändigt. Men genom att tak och fönster har hållits täta har förfallet dock inte gått så långt att en upprustning blivit omöjlig.

Även experterna från fortifikationsförvaltningen har alltså beskrivit läget på det sättet.

Dessutom skall nu den verksamhet sättas i gång som riksantikvarieämbetet och fortifikationsförvaltningen har kommit överens om när det gäller att till slottet förlägga en del utbildning för dokumentation och utbildning i kulturhistorisk byggnadsvård, och den verksamheten skall hålla på ett tag. Jag sade åtminstone ett år, och jag kan glädja er med att vi har fått ännu längre rådrum, därför att fortifikationsförvaltningen i ett brev för bara någon dag sedan skriver att man nu beslutat att ingenting skall ske med slottet förrän efter budgetåret 1984/85. Vi har alltså fått mer än ett års rådrum.

Anf. 83 GÖREL BOHLIN (m):

Herr talman! Jag tackar försvarsministern för detta sista besked. Jag skulle då vilja skicka med ett par små synpunkter till regeringen.

För det första har jag blivit på det klara med att, och det styrktes av Lars Gustafsson i hans inlägg — den kostnadsberäkning som gjordes på 1960-talet av fortifikationsförvaltningen vad beträffar restaurering och återställande av slottet var onödigt detaljerad och förfärligt dyrbar och ambitiös. Man skulle kunna komma ner till betydligt lägre kostnader.

För det andra vill jag också skicka med till regeringen att den skall överväga möjligheterna att överlåta slottet förmånligt till någon enskild som kan vara en lämplig ägare av slottet. 150 meter från slottet slutar det ledningssystem från vilket vatten och avlopp skulle kunna dras in i slottet. 150 meter är faktiskt inte en så lång sträcka.

Anf. 84 LARS GUSTAFSSON (s):

Herr talman! Jag inkasserar naturligtvis det sista som försvarsministern sade, att tiden har förlängts, som ytterligare ett positivt besked. Det gör det ju möjligt att få ytterligare rådrum.

Fortifikationsförvaltningens bedömning var, i den version som försvarsministern läste upp, åtskilligt mera nyanserad än de bedömningar man tidigare

fått från fortifikationsförvaltningen. Det är glädjande att fortifikationsförvaltningen har lagt sig till med en mera nyanserad syn på detta objekt. De tidigare bedömningarna, som jag har refererat, gjordes ju på ett sådant sätt och uttrycktes med ett sådant språk att man kunde få för sig att detta hus inte hade många dagar kvar att stå. Så är inte fallet, vilket även har omvittnats av Kerstin Aner. När man går igenom slottet ordentligt överraskas man som lekman över hur gediget det är, och det hade varit bra om det hade kommit fram en mer nyanserad bedömning tidigare. Men det är inte något att orda vidare om. Jag är naturligtvis tacksam för att detta rådrum har uppstått.

Jag känner inte mycket för att ställa nya frågor när jag en gång har fått svar. Det bär mig emot. Men jag vill bara göra en reflexion över något som jag vet inte är försvarsministerns bord.

Med tanke på det sysselsättningsläge som vi befinner oss i skulle man kanske fundera över om inte en försiktig renovering av Granhammars slott kunde ske, utan att ta till de grova medel som fortifikationsförvaltningen tänkte sig på 1960-talet, då den ville riva bort den översta våningen helt och hållet. Det var denna åtgärd som var orsaken till att summan blev så stor att den ansågs orealistisk.

Det skulle alltså vara bra om man funderade över om inte sysselsättnings-läget skulle kunna ge anledning till att en del renoveringsarbeten gjordes på Granhammars slott inom den närmaste framtiden, när man nu har fått ett rådrum.

Anf. 85 KERSTIN ANER (fp):

Herr talman! Jag skall inte ställa någon ytterligare fråga till försvarsministern, men jag skall ge honom en inbjudan.

Alla vi tre som har talat här har varit på Granhammars slott och vet hur det ser ut. Försvarsministern har inte varit där. Tillåt mig att lämna en inbjudan till det städkalas som vi skall ha när vi skall gå med piassavakvastarna och göra rent väggar och golv. Jag har lovat att koka kaffe då, och jag skall gärna bjuda också statsrådet. Sedan tror jag inte att försvarsministern kommer att ha hjärta att säga nej till att Granhammars slott får överleva.

Anf. 86 Försvarsminister ANDERS THUNBORG:

Herr talman! Jag tackar Kerstin Aner för denna inbjudan. Jag är också glad åt att Görel Bohlin sade att hon har förståelse för vad en försvarsminister har att göra på detta område och att det finns vissa problem också för en försvarsminister även när det gäller att ta hand om historiska byggnader.

Låt mig avslutningsvis konstatera att det inte bara är den här regeringen utan även tidigare regeringar som har prövat detta. Frågan har varit föremål för motioner häri riksdagen som har avslagits. Vi har inte ett alldeles utmärkt utgångsläge om vi skall börja diskutera nya lösningar för Granhammars slott. Vad vi har fått fram nu är två års rådrum, och det är dessa två år som skall utnyttjas.

Anf. 87 GÖREL BOHLIN (m):

Herr talman! Jag vill bara tillägga att frågan hade kommit i ett helt annat läge om man från början hade träffat avtal mellan köpare och säljare om vad som skulle ske med byggnaderna och om Granhammars slott hade förklarats som byggnadsminne.

Överläggningen var härmed avslutad.

Granhammars slott

MUSIK I DET GRÖNA - SLOTTETS HISTORIA

Lördagen den 4 juni 1983 klockan 14.00

1. KONSERT varvad med INFORMATION om Räddningsaktionen, Slottets historia, Parkens tillkomst

2. SLOTTET ÖPPNAS — Musik i fyra våningsplan

3. PICKNICK med MUSIKUNDERHÅLLNING i parken

UPPLANDSBRO MUSIKSÄLLSKAP med:
Blåsorkestern, Stråkorkestern, Mässingshornen, Bro Låtgille, Finnsta Amatörkapell, Bro D'river Boys, Kringla Heimsins, Harry's Happy Singers, Musikskolan

Arrangörer:
Upplands-Bro Musiksällskap, Stockholms-Näs Hembygdsförening
Arbetsgrupp Granhammar

Några data om Granhammars gods

1200-talet	Ägs av Uppsala domkyrka.
14- och 1500-talen	Fem generationer av släkten Ornflycht däribland Arent Persson, mest känd från Gustav Vasas äventyr i Dalarna, Ornäs.
16- och 1700-talen	Släkten Soop.
17- och 1800-ta len	Släkterna Fersen och Lantingshausen.
1748-52	Slottets byggs av Lantingshausen. Arkitekt är Hårleman.
1801-02	Tredje våningen tillkommer. Flyglarna rivs.
1856	Släkten Rålamb.
1910	Burspråk på södra sidan. Veranda på norra sidan. Centralvärme, badrum.
ca 1930-60	Familjen Nathansson.
1962 1963	HSB förvärvar Granhammar.
	Riksdagen beslutar att förlägga Svea Livgarde vid Granhammar.
1964	Fortifikationsförvaltningen begär att få riva slottet.
1964	Regeringen uppdrar åt Fortifikationsförvaltningen att inkomma med förslag till användning av slottet, som icke medför iståndsättningsarbeten utöver de som erfordras för byggnadens vidmakthållande.
1968	Fortifikationsförvaltningen begär att få riva övervåningen, lägga nytt tak och förstärka grunden.
1980	Regeringen bemyndigar Fortifikationsförvaltningen att riva slottet efter dokumentation.

Ur hembygdsboken Det hände i Upplands-Bro, Sandén 1984

Vandring vid Granhammar

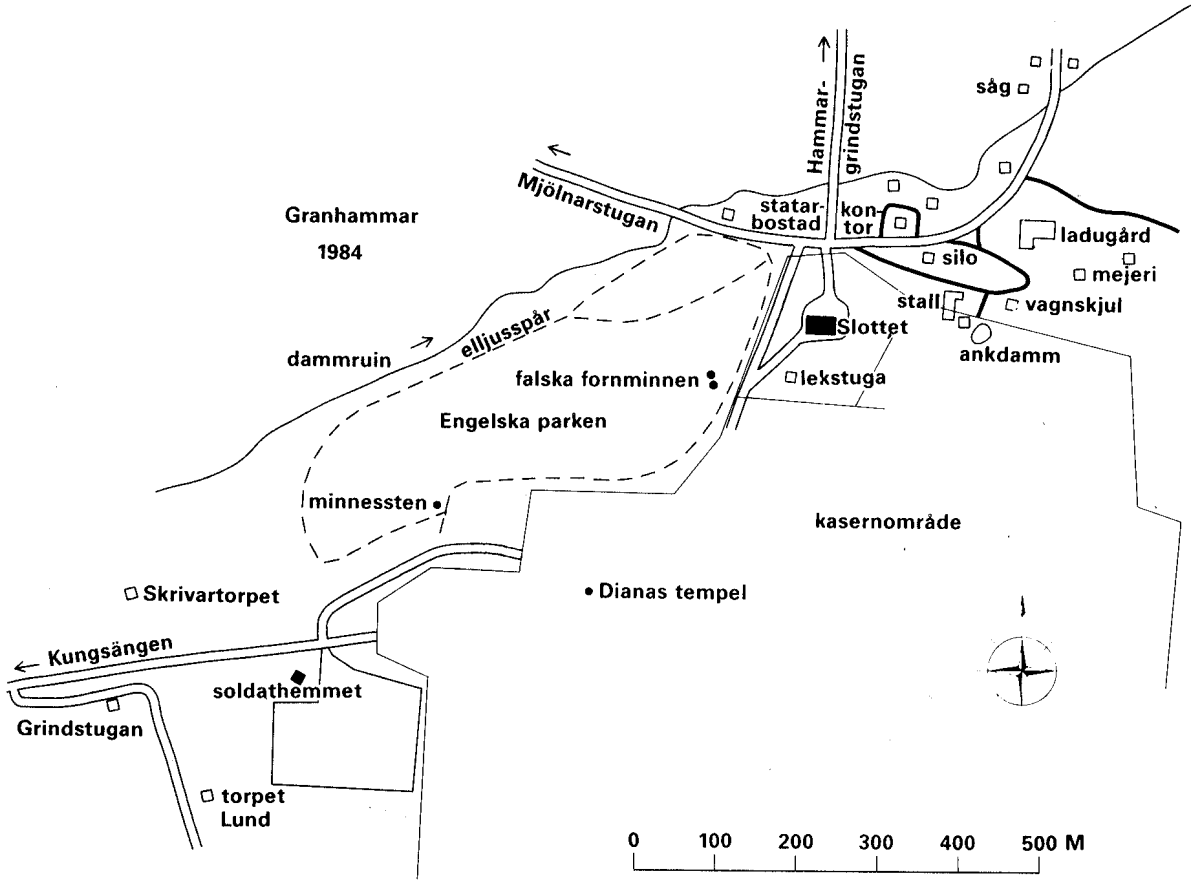

Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 1984-05-11

Vi skall nu bege oss till Granhammar och Västra Ryd. Vid avtagsvägen mot stormarknaden och industriområdet i Brunna går den gamla sockengränsen mellan Västra Ryd och Kungsängen, eller Stockholms-Näs som den senare socknen hette ända fram till 1967. Sockengränserna har numera praktisk betydelse endast i antikvariska och historiska sammanhang. Fornminnesregistret är till exempel upplagt efter den gamla sockenindelningen. Före 1917 var Västra Ryd huvudförsamling och den större av socknarna. Det var där kyrkoherden bodde. Ännu tidigare hette området enbart Ryd, men man fick så småningom behov av att skilja detta Ryd från ett annat Ryd, som ligger österut mot Vaxholm.

Torpet Lund

Vi följer vägen mot Granhammar, dit Svea Livgarde flyttade 1970 (invigning 27 maj). Strax bortom den nybyggda vägen, som leder norrut mot Västra Ryds kyrka, går en väg in till höger. Innan vi tittar närmare på området kring Granhammar skall vi följa den vägen ett stycke in i skogen. När vi passerat resterna av Granhammars s.k. grindstuga och kommit in 150 meter på skogs vägen är vi framme vid platsen för torpet Lund. Det monterades ned av hembygdsföreningen för många år sedan och har nyligen blivit återuppfört vid hembygdsgården i Kungsängen. Ett äldre namn på stugan var Lurhagstorpet. På andra sidan fältet, 20 meter söder om kasernvaktsbyggnaden, låg Busktorpet.

Minnesstenen i engelska parken

Utanför kasernområdet, till vänster om kasernvakten, och i den s.k. engelska parken står en minnessten av ovanligare slag. Stenen är rest till minne av den person som med stor möda anlade parken vid Granhammar. Inne på slottet fanns förut ett porträtt av honom, och i den tillhörande texten prisas han som den som byggde även "Hundrade Stenbroar".

Texten på stenen är svår att urskilja. Så här lyder den:

SKOGWACKTARENS ERIC BARCKS MAKALÖSA
ARBETSAMHET, NIT OCH SKICKLIGHET
HAR FÖRWANDLAT DENNA STENBUNDNA
ALFTRACT IFRÅN FÖRUT OHYGGELIG MARK
TILL EN SÅ NYTTIG SOM BEHAGELIG LÖFHAGE

JORDÄGARE SOM DETTA LÄSER
OM DU MED RINGA KOSTNAD WILL PRYDA DIN GÅRD
OCH GAGNA DINA EFTERKOMMANDE
SÅ UPPMUNTRA DIN BETIENT
AT FÖLJA ERIC BARCKS EXEMPEL
ANNO 1 7 6 9

Låt oss nu se lite närmare på resterna av den park, som i början av 1900-talet beskrevs som en av Upplands vackraste. Minnesstenen över den flitige skogvaktaren står i början av den engelska parken, alldeles invid motionsslingan. För att komma till stenen är det enklast att följa den gamla vägen med sin ekallé från 1910. Om du strax bortom transformatorstationen viker in på motionsslingan, är det bara några steg kvar till minnesstenen.

Den ligger allra högst uppe på en moränrygg med utsikt över parken. Detta senare är förstås en sanning med modifikation. Men om skötselplanen från 1982 fullföljs, kanske vi i alla fall får tillbaka en parkartad natur i området. Nu ser här ut som i vilken skog som helst. Men tittar du närmare efter, kanske du kan se de gamla promenadvägarna. Bara ett 40-tal meter nedanför stenen kan man bland mörka granar se parkens centrum, en rund terrass som delvis grävts fram ur sluttningen. Här stod parksoffor runt en staty.

Blandning av fransk och italiensk stil

Idealet för parkanläggningar i mitten av 1700-talet var en blandning av fransk och italiensk stil med parterren som sitt främsta kännemärke, d.v.s. en rund eller fyrkantig plan yta med blommor, klippta buskar och gräsbevuxen mark. Av denna park finns praktiskt taget ingenting kvar. Den låg nämligen rakt söder om herrgårdsbyggnaden, där många av regementsbyggnaderna ligger nu. Parken började anläggas 1748 av den nye ägaren, von Lantingshausen, i intimt samarbete med en av tidens främste arkitekter, Carl Hårleman. Han ritade också den nya herrgårdsbyggnad som Lantingshausen samtidigt började uppföra på samma plats som en tidigare byggnad. Jag skall berätta mer om Granhammars historia längre fram.

Konstgjorda fornminnen

Följ motionsslingan ett stycke till mot Granhammar, och du är framme vid en vattendränkt mark med alar, följd av en liten bokskog, som planterades 1910. Ta den högra av gångstigarna så får du snart se hur man bar sig åt, när man på 1800-talet ville skapa lite romantisk atmosfär i sin park. Det kunde ske med hjälp av fornminnen. Invid staketet mot Svea Livgardes kasernområde anlades nämligen några konstgjorda gravar. Att de är gjorda i senare tid ser man på högarnas form. Riktiga gravhögar har genom tusen års regn planats ut till låga kullar, men dessa är alltför fina. Även den resta stenen på en av högarna har placerats här som prydnad i parken. Äkta stenar är aldrig så tunna som den här.

Det var i huvudsak lövträd som planterades i parken, som än idag har en särställning i området tack vare sin artrikedom. Många örter planterades också, men de har till stor del förkvävts av kirskål och älggräs.

Den gammalmodiga krolliljan finns dock kvar över större delen av parken. Bland träden saknas numera balsampoppeln.

Granhammar som lantbruksgård

När Svea Livgarde iordningställde sitt övningsområde i Västra Ryd och Håbo-Tibble måste hälften av alla byggnader rivas, ca 335 stycken. Av dem hörde 55 till Granhammars gods och hade olika funktioner för driften av lantbruket. Många av dem var belägna utanför det nuvarande staketet runt kasernområdet. Området där de låg är alltså tillgängligt för besök.

Få människor ses röra sig i markerna norr om den sedan tjugo år övergivna slottsbyggnaden. Varför inte förlägga någon timmes promenad hit? Samtidigt kan du ta som en roande uppgift att med kartskissens hjälp identifiera de byggnader och vägar, som för 20 år sedan ännu var en levande miljö för många lantarbetare. Du kan till och med få denna miljö levande beskriven för dig, om du läser vissa artiklar i kulturnämndens skriftserie Vi skriver i Upplands-Bro. Hur det var att arbeta som "hjon-pojke på herr går'n", och vad exempelvis ett torparkontrakt innehöll har skildrats av David Zetterström, den siste i fyra generationer jord bruksarbetare, som arbetat på Granhammars gods.

Potatisodling

Vi går nu grusvägen västerut mot Lerberga, och strax innan vi kommer fram till bron över ån finner vi platsen för statarbostaden, där många familjer bodde. Huset låg där man nu har en tipp för schaktmassor mellan vägen och ån. Strax intill på samma sida om vägen låg statarnas trädgårds- och potatisland.

Det går inte att komma in på ämnet potatis i samband med Granhammar utan att säga några ord om potatisens historia i Sverige. Det förhåller sig nämligen så att von Lantingshausen inte bara gjort en kulturell insats som slotts- och parkanläggare. Han var en av de allra första som ivrade för potatisodling i vårt land.

Vetenskaplig avhandling om potatis

Vi vet alla, att det var Jonas Alströmer som allra först propagerade för potatisens nytta, och att det tog lång tid innan vi mer allmänt började odla potatis på våra fält. Några ledamöter av Vetenskapsakademien hade fått höra von Lantingshausen tala sig varm över potatisens nytta. Sin kunskap hade han fått under mer än tjugo års tjänstgöring i Frankrike. När han 1747 återgick i svensk tjänst bad Akademien honom skriva en redogörelse för vad han sett av potatisodlingen under sin vistelse i Frankrike och Sydtyskland.

Avhandlingen blev grundlig och publicerades i Vetenskapsakademiens handlingar samma år, samtidigt som Alströmers son också tog upp potatisodlingen i en uppsats. Jonas Alströmer hade visserligen startat de första odlingarna i landet, men han fick aldrig uppleva någon framgång för potatisen i Sverige. Det var Lantingshausen som med sin uppsats verkligen riktade uppmärksamheten på den betydelsefulla växten.

Vi har all anledning att tro, att hans dokumenterade intres se för potatisodling bör ha uppmärksammats här på Granhammar, som han köpte ungefär vid den här tiden. Alldeles säkert har han någonstans anlagt försöksodlingar. Sådana var vanliga på många andra herrgårdar i riket. Ett fortsatt studium av hans efterlämnade rika korrespondens kan måhända kasta ljus över den saken.

Här skall också påpekas, att man på Almare-Stäkets herrgård redan året därpå, 1748, gjorde sina berömda experiment med potatis. De ledde fram till kunskapen om att det gick att göra bränn vin av den nya råvaran, liksom mjöl, stärkelse och puder.

Sågkvarnen

Närmare 20-talet mjöl- och sågkvarnplatser går att finna i Upplands-Bro. Vattenkraften har man nämligen utnyttjat flitigt, även när det bara funnits små fallhöjder. När vi vandrar tillbaka till utgångspunkten för vår vandring vid Granhammar, följer vi ån för att så småningom finna platsen för vattenhjulen som drev Granhammars såg. Där statarbyggnaden låg viker vi in på ängen till vänster. Den kallades förr Stenhagen. Vi påminns återigen om att man har lagt ned stor möda här på Granhammar på att omvandla stenbunden mark till bördig jord.

Numera tycks det inte gå att återfinna källan där man hämta de det finaste dricksvattnet, den s.k. Karaffinkällan. Den har legat nära ån, ungefär där ängen tar slut, och den var omgiven av stora stenar. Att

källor kan upphöra att lämna vatten förefaller märkligt, men det är naturligtvis senare tiders många täckdiken och dräneringen av skogarna som är orsaken.

Ytterligare ett stycke bort efter ån ser du snart stenmuren som bildade den damm, nedanför vilken sågen låg med sitt vackra vattenhjul. Sågen byggdes om en gång, just för att hjulet skulle bli mer synligt och utgöra en del av prydnaderna i parken.

Därefter är det bara att gå uppför Surkartsslätten innan du är tillbaka vid utgångspunkten för vandringen. Vi har inte kunnat besöka hela parken på denna vandring. Vissa delar av den ligger - eller låg - inom nuvarande kasernområdet. Det gäller exempelvis det obligatoriska lusthuset, här på Granhammar kallat Dianas tempel. Det låg strax bortom kaserngrindarna.

Granhammar

Granhammars slutliga öde är ännu inte avgjort när detta skrivs. 1962 köptes godset av HSB, som hade för avsikt att uppföra en småhusstad för mellan 15 och 20 000 människor på herrgårdens område. Efter ett riksdagsbeslut 1963 blev det i stället Svea Livgarde som flyttade till Granhammar.

Frågan om slottsbyggnadens användning och underhåll har sedan varit föremål för livlig diskussion. Arméledningen anser sig inte ha någon användning för den. Fortifikationsförvaltningen begärde omedelbart, redan 1964, att få riva Granhammar, men inte förrän 1980 gav regering sitt tillstånd till det. Genom hembygds föreningens och kulturnämndens agerande blev det ett uppskov med rivningen. På enskildas initiativ och efter namninsamlingar har en särskild arbetsgrupp bildats, som vill hjälpa till att finna en möjlighet att bevara och använda ett värdefullt kulturminne. Den senaste riksdagsbehandlingen 1983 resulterade i ytterligare två års frist för byggnaden.

I skrivande stund finns inget beslut om åtgärder för att bevara "Stora huset", som de anställda förr kallade godsets huvudbyggnad. Trots uteblivet underhåll och avsaknad av skydds uppvärmning under många år är byggnaden i förhållandevis gott skick, varför det finns hopp om att den skall kunna räddas. Rivningsbeslutet står dock kvar tills vidare. De krafter som verkar för att slottet skall bevaras får god

draghjälp av konst vetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet, som startat en särskild Granhammarskurs. Genom den kommer Granhammar att dokumenteras ur alla tänkbara synvinklar. Kursen ligger på doktorandnivå.

Till de mer märkliga inslagen i turerna kring slottsbyggnadens vara eller icke vara hör ägarens/statens reaktion på regeringens direktiv till handläggning av frågan. Fortifikationsförvaltningen, som är den myndighet som förvaltar militära byggnader, begärde som tidigare sagts att omedelbart få riva slottet. Efter att ha inhämtat riksantikvarieämbetets åsikt om byggnaden, fick fortifikationsförvaltningen i uppdrag av regeringen att "inkomma med förslag till framtida användning av Granhammars slott för ändamål, som icke medför behov av iståndsättningsarbeten utöver de som erfordras för byggnadens vidmakthållande".

Efter några år meddelade fortifikationsförvaltningen att slottet var i mycket dåligt skick, att det hade alltför tung överbyggnad och för svag grund, och att sprickor hade uppstått som följd av det. Man hade förslag till åtgärd: att riva hela övervåningen och återställa slottet i dess 1700-talsutseende. Detta ansågs emellertid vara en alltför dyr renovering, varför man i stället önskade att få riva det.

Med Granhammars påstådda dåliga kondition som underlag för sitt ställningstagande beslutade regeringen sedan om rivning. Det var sent uppkomna tvivelsmål om sanningshalten i detta beslutsunderlag som i riksdagsdebatten 1983 gav slottet en ny frist på några år.

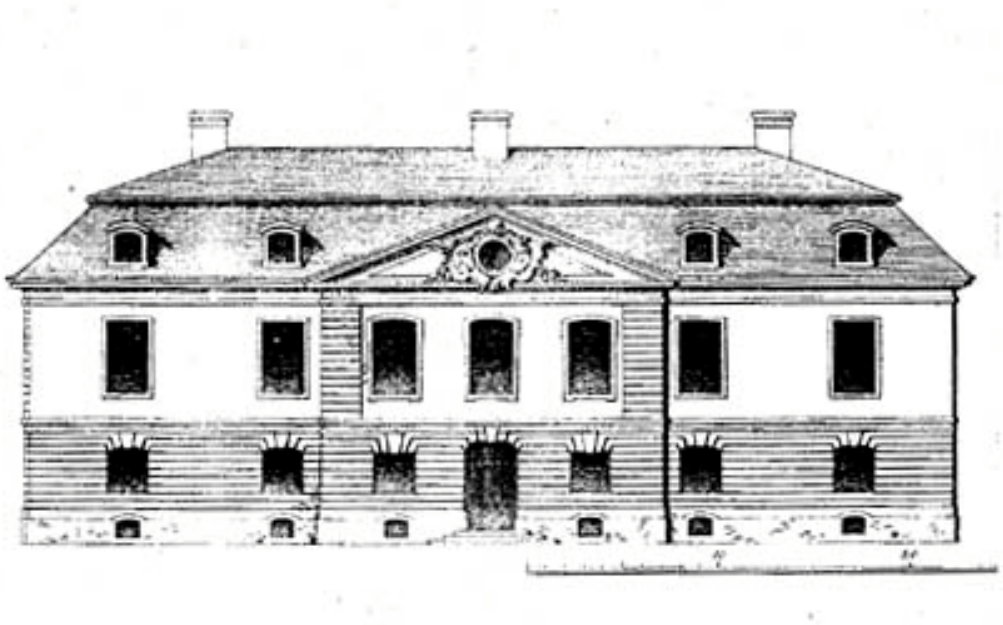

Carl Hårleman

Granhammar byggdes under åren 1748 - 1752 efter ritningar av Carl Hårleman, som är mest känd som ansvarig för flera kungliga slott, framförallt i Stockholm. Endast tre av de privatgods han skapade från grunden blev färdiga under hans livstid. De är Granhammar, Svindersvik och Åkerö. En av Hårlemans främsta insatser i svensk arkitektur är att han skapade en nationellt präglad herrgårdsarkitektur. Granhammar är ett utmärkt exempel på den, både vad gäller rumsdispositionen och exteriören. Erfarenheterna av det svenska klimatet hade lärt honom att huvudvåningen måste ligga en trappa upp. Som i varmare länder hade man nämligen tidigare strävat efter närkontakt mellan boningshus och park, så att man genom s.k. franska dörrar kunde kliva rakt ut i naturen. Granhammar blev alltså en nyskapelse från grunden, även om det är tänkbart att det ligger på samma plats som en äldre byggnad.

Det faktum att Hårleman lät gravera ritningen på kopparplåt för att mångfaldiga den, visar att han var nöjd med lösningen. Granhammar blev också stilbildande för herrgårdsbyggnader i sten. Privatpersoner hade tidigare under 1700-talet haft svårt att ekonomiskt klara av att bygga sådana. Sverige led nämligen fort farande efter sviterna från de många krigen. Att Lantingshausen kunde bygga Granhammar förklaras av hans giftermål med Anna Sofia von Fersen 1748. Hon tillhörde en av landets rikaste släkter vid den här

tiden och hade erhållit Granhammar genom arv.

Det var heller ingen tillfällighet att Hårleman blev Lantingshausens arkitekt. De hade träffats utomlands redan i ungdomsåren och förblev hela livet nära vänner. En stor samling brev finns bevarade, särskilt från 1750-talet, i vilka de diskuterar arkitektur och trädgårdskonst. Hårleman fungerade stundtals som Lantingshausens ekonomiska rådgivare.

När det gäller Granhammar har man särskilt uppmärksammat att det finns gamla kakelugnar kvar. I några fall är de av den allra äldsta konstruktionen - utan extra rökgångar. Men det finns också gamla ugnar av den nya, svenska modellen, i vilka rökgaserna leddes runt i kanaler inne i ugnen, som därför bättre kunde magasinera värmen. Denna typ av kakelugn uppfanns i Stockholm på 1760-talet av C. J. Cronstedt. Konstruktionen hade framtvingats av bristen på ved i förening med strängare vintrar än i andra län der.

Ganska unikt är också att en stor del av murputsen på Granhammars ytterväggar är kvar i original från 1752.

Senare ändringar av slottet

Godsets ursprungliga flyglar var inte byggda lika gediget som huvudbyggnaden och måste ersättas i början av 1800-talet. I stället för att uppföra nya flyglar byggde man i stället på med en tredje våning. Byggnaden förlorade därigenom sina ursprungliga proportioner, men idén med gästvåningar i ett tredje plan blev så småningom vanlig vid nybyggnader.

Senare gjordes också utbyggnader vid portarna - på södra sidan på 1870-talet och på norra sidan omkring 1910. Vid det senare tillfället höjdes också den södra utbyggnaden en våning, med påföljd att dess grund inte höll. Det är här vi har den största skadan på byggnaden, en skada som egentligen inte berör själva huskroppen.

Över norra porten sitter vapensköldarna för släkterna Lantingshausen och Fersen, och över den södra finns vapnen för släkterna Rålamb och Haartman, i vars ägo Granhammar övergick 1856.

Det var med synnerligen blandade känslor som den siste adlige ägaren på grund av vissa ekonomiska transaktioner år 1933 kände sig tvingad sälja den egendom, som inte sedan 1500-talet varit i allmän handel, utan endast bytt ägare genom arv och giftermål.

Biblioteket på Granhammar

Till senare ändringar kan också räknas den nya uppgift som slottets största rum fick, när den rålambska släkten tog över Granhammar. Salongen i mitten av slottets paradvåningen blev då ombyggd till Stora biblioteket, som tillsammans med Lilla biblioteket i rummet intill, innehöll en mycket förnämlig boksamling. Dess 6000 band av huvudsakligen historisk och annan vetenskaplig litteratur var en del av det stora rålambska biblioteket, vars värdefullaste böcker deponerats i Kungliga biblioteket och där går under benämningen den Rålambska samlingen. Grunden till bok samlingen lades av Gustaf Rålamb, som var en av 1700-talets lärdaste män och en stor boksamlare.

Ovanför bokhyllorna i Stora biblioteket fanns till för inte så länge sedan den berömda sviten av målningar som Clas Rålamb, far till den nyss nämnde Gustaf, förde med sig hem från Turkiet i senare hälften av 1600-talet. Femton av de ursprungliga tjugo dukarna magasinerades 1939 i Nordiska Museet. Clas Rålamb be skrivs i den biografiska litteraturen som en av 1600-talets märkligaste kulturpersonligheter. Hans stora boksamling blev den Rålambska samlingen i Uppsala universitetsbibliotek.

Med de traditioner inom svenskt kulturliv som släkten Rålamb stod för, är det inte så underligt att slottets stora festsal fick ny identitet, när familjen Rålamb flyttade till Granhammar.

Granhammars äldre historia

Första gången Granhammar är omtalat i skrift, 1299, tillhör de det Uppsala domkyrka. Senare kom egendomen att bebos i fem generationer av släkten Örnflyckt. Den mellersta av dessa ägare är känd av de flesta svenskar från skolans historieundervisning, men han går inte under sitt släktnamn i läroböckerna. Där heter han Arent Persson och var den som under Gustav Vasas äventyr i Dalarna var mycket nära att ta honom till fånga och överlämna honom till de danska förföljarna. Det var enligt traditionen Arents hustru som räddade Gustav Vasa, genom att låta honom fly genom avträdet på Ornäs. Arent hade då nyligen gift

sig med Dalarnas rikaste flicka, får man veta av dem, som blivit invigda i historiens innersta hemligheter.

Vad som hände Arent Persson senare i livet gör, att man måste tvivla på att han var inblandad i händelsen med Gustav Vasa i Dalarna. Han utnämndes nämligen av denne till häradshövding i Bro härad 1534, endast fjorton år efter intermezzot i Ornäs. Historiker har svårt att tro att den långsinte Gustav Vasa skulle ha verkställt denna utnämning, om det verkligen varit Arent Persson som velat utlämna honom till de danska knektarna den gången. Dessutom vet vi att Arents son senare kom att tillhöra den närmare kretsen kring den åldrande kungen.

På 1600-talet ägdes Granhammar bland andra av riksrådet Gustaf Soop.

Vi vet ingenting om hur huvudbyggnaden på Granhammar såg ut innan herrgården byggdes efter Hårlemans ritningar.

Ur en broschyr utgiven av Kungl Svea Livgarde, Kungsängen, dels för att minna om invigningen den 27 maj 1970 av regementets anläggningar i Kungsängen, dels för att ge kommande medarbetare vid regementet en orientering om arbetsplatsen och dess miljö. av förste antikvarien, docent Björn Ambrosiani och antikvarien, fil. kand Carl-Filip Mannerstråle

Kungsängenfältets kulturhistoria

När beslutet om flyttning av det militära övningsfältet norr om Stockholm, det s k Järvafältet, fattades år 1962 riktades blickarna på allvar mot det område som nu är färdigt att tas i anspråk för Svea livgarde. Endast i undantagsfall hade viss tätbebyggelse börjat uppstå i dessa trakter. Flera av gårdarna hade arkitektoniskt och kulturhistoriskt värdefull bebyggelse från 1600-1700-talen. Genom inventeringen för den ekonomiska kartan visste man, att här fanns ett stort antal fasta fornlämningar. Fynd från arkeologiska utgrävningar var däremot sällsynta.

Så gott som hela området ingår i Västra Ryds och Håbo-Tibble socknar. Särskilt i områdets centrum omkring Västra Ryds kyrka finns många gravfält. De största ligger på en åkerholme öster om kyrkan omkring ett större röse, vid Mjölnarstugan söder om kyrkan, vid Skogsborg väster om kyrkan och intill Klockargården omedelbart söder om kyrkan. Andra grupper av gravfält ligger på Tälgby backar, omkring Uppgården vid Tranbygge samt vid Torsätra. I övrigt är gravfälten ganska små och de enstaka, spridda fornlämningarna sällsynta. En anknytning mellan gravfälten och de gamla gårds- och byplatserna tycks emellertid föreligga.

Synbarligen utgör dessa olika element delar av ett av åkerbruk och boskapsskötsel präglat kulturlandskap. Människan har genom årtusenden påverkat naturen och lämnat spår efter sig överallt. Det landskap hon först valde var nära anknutet till de äldre strandlinjerna i området. Dessa låg under järnåldern, 500 före Kristus -100 efter Kristus, 5-0 meter högre än den nuvarande stranden. Mälarfjärdarna var då större, öppna havsvikar, som skar djupt in i landet. Uppland var vid periodens början fortfarande så gott som en skärgård utan fasta landförbindelser. De centrala delarna började växa ihop men de nuvarande dalstråken var fortfarande i regel vattenfyllda.

Dessa dalstråk är i regel sprickdalar. Dalarna har uppstått genom att den uppländska urbergsplatån brutits sönder efter ett par spricksystem. De mellan sprickorna kvarstående "öarna" av urberg har sedan förskjutits i förhållande till varandra. Genom landhöjningen kan deras krön numera luta något.

På Kungsängsfältet är detta tydligt markerat. Den starkt markerade dalgången från Negelstena förbi Västra Ryds kyrka till Lillsjön vid Granhammar är en sådan sprickdal, som länge har varit en havsvik. Dess vattendelare ligger mitt för Västra Ryds kyrka. Denna sprickdal tvärs av en rad parallella spricklinjer vid Torsätra, vid Sundby-Tranbygge-Lejondalssjöns nordostspets samt vid Granhammar-Mjölnarstugan. I korsningarna mellan dessa dalar och huvuddalen har ofta uppstått zoner med ett sönderbrutet landskap. Här finns förutsättningar för jordbruk i större skala. Detta fram-går också klart av belägenheten av gårdarna och av gravfälten.

De äldsta fornlämningarna i området är rösen som ligger vid vattendelaren i Rydsdalen och på de numera skogklädda höjderna ut mot Mälarfjärdarna nordväst om Torsätra och norr om Tälgby. Det största röset ligger på vattendelaren mitt för Västra Ryds kyrka. Det är 25 meter i diameter och nära 3

meter högt, ett av de största i hela mälarområdet. Det har anlagts vid en tidpunkt, då vattnet nådde nästan ända fram till röset från tre sidor.

De spridda rösena är inte särskilt många. Inte heller följande period, den äldre järnåldern, 500 före Kristus 500 efter Kristus, är särskilt väl representerad. Gravfälten brukar under denna period i Mälarområdet vara varierande både vad beträffar gravformernas utseende och storlek. De består i regel av väl byggda och ganska låga, nästan osynliga stensättningar. Gravfältet omedelbart söder om kyrkan och gravfältet vid Skogsborg är typiska exempel. Intetdera är utgrävt, så vi kan endast jämföra med andra delar av mälarområdet., men troligen representerar dessa gravfält med sina cirka 100 registrerade fornlämningar en enda, mycket långvarig bebyggelse.

Den stora bebyggelseexpansionen har skett under yngre järnåldern (500—1100 e Kr). Till denna tid kan man föra så gott som alla de gravfält vi känner i området utom de just nämnda vid kyrkan och Skogsborg. Även där gårdar numera saknas vet man, att det tidigare har funnits en bebyggelse, som under 1600-talet har lagts in under de då nyskapade säterierna, Torsätra, Lövsta, Negelstena och Tranbygge. På samma sätt har Granhammar tillkommit redan under medeltiden. Att döma av gravfälten har Kungsängenfältet under vikingatiden, d v s vid den förhistoriska tidens slutskede, varit så gott som fullbyggt.

All jord har tagits i anspråk av gårdar och byar. Utvecklingen under den historiska tiden medförde visserligen en viss förtätning i form av bybildning på de gamla gårdarnas grund och upprättandet av torp på utmarkerna. Säteribildningen under stormaktstiden, 1600-talet, motarbetade denna utveckling, då man lät avhysa gårdarna i byarna och bygga en större anläggning, en herrgård, i stället. Torpbildningen fortsatte emellertid i kraftigare skala. Man byggde ofta torp åt jordbruksarbetarna och åt olika hantverkare, som var knutna till godset.

Då kristendomen vann insteg i bygden var det naturligt att kyrkan uppfördes i socknens centrum. Då de äldsta partierna i den nuvarande kyrkobyggnaden hänföres till 1200-talet har man skäl antaga att det tidigare funnits en kyrka av trä, troligtvis på samma plats. I bevarade handskrifter nämnes kyrkan först 1294. Den oansenliga romanska byggnaden utvidgades och ombyggdes under medeltiden vid ett

Negelstena dalgången. I förgrunden Västra Ryds kyrka och prästgård

flertal tillfällen. I och med att tornet uppfördes 1768 erhöll kyrkan i allt väsentligt sitt nuvarande utseende.

Säteribildningen satte för århundraden sin prägel på området. Redan under medeltiden var Granhammare gård känd som en värdefull egendom, som vid 1200-talets slut tillhörde Uppsala domkyrkas byggnadshytta. Bland senare ägare märks den under Gustav Vasas befrielsekrig så berömda Arent Persson från Ornäs. Mot 1500-talets slut då adelns inflytande och makt förstärks, kommer detta till uttryck bland annat i rätten att bilda säterier, med frihet från olika slags skatter som i vanliga fall åvilade hemmanen. Säteribildningens omfattning illustreras av att av Bro härads 135, hemman var ungefär 100 frälsehemman. En förutsättning för friheten var bland annat, att gården hade ett boningshus, värdigt ägarens ställning.

Så antecknas år 1679 att Väst-Tibble i Håbo-Tibble socken hade en ny byggnad med en sal och fyra kamrar. Byggnader med denna enkla karolinska planlösning har bevarats på Lövsta och Sundby. Från denna tid stammar även flygelbyggnaden på. Tranbygge. Dessa ofta oansenliga timmerbyggnader fyllde emellertid inte senare tiders anspråk, utan ersattes på sina håll av mer påkostade stenhus., Granhammars Herrgård uppfördes t ex på 1740-talet efter ritningar av arkitekten C Hårleman. Denna intressanta byggnad förhöjdes 1804 med ännu en

våning. Även den nu rivna herrgårdsanläggningen på Torsätra torde ha blivit uppförd under 1700-talets förra hälft, men där hade man ännu intill 1800-talets början bibehållit den slutna mangården som är utmärkande för forna tiders byggnadsskick.

Även om det gamla kulturlandskapet fortfarande synes relativt opåverkat kan vissa förändringar spåras. De flesta torpen har redan nedlagts, en viss sommarstugebebyggelse har kommit in i området vid Skogsborg och vid Lövsta i Håbo-Tibble, vissa marginaljordar med sämre växtkraft har planterats igen med barskog. Som överallt i landet plöjes efter laga skiftet på 1800-talet betesmarker och ängar upp till åker. Tidigare var själva åkerytan relativt obetydlig och större delen av den öppna jorden användes för slåtter och bete. Dessa marker var i regel belägna närmast vattnet och skogen medan åkerjorden låg i gärden runt bytomten. De nya fälten utmärkes av moderna, raka dikessystem och fältgränser anpassade till maskindrift. Det fortfarande lönsamma jordbruket avspeglas i förhållandet att ännu hade endast obetydliga arealer kommit i riskzonen för nedläggning.

Gravfälten är bebyggelsehistoriska dokument, som avslöjar tiden för gårdarnas tillblivelse. Vad är då ett gravfält? Det är en samling gravar, rösen, högar, fyllda, övertorvade sten-sättningar, domarringar eller skeppssättningar. De senare gravtyperna förekommer relativt sällan och det finns ej heller något exempel inom Kungsängenfältet.

Avgörande för grravfältets storlek är den tidsrymd under vilken det har använts. Däremot synes inte bebygelsens storlek spela någon större roll,

Denna har tydligen bestått av ensamgårdar med i regel endast ett hushåll. Först fram emot slutet av vikingatiden, cirka år 1000 efter Kristus synes en viss ökning av antalet invånare inom varje enhet ha inträffat. Detta antagande bygger på iakttagelser från många under senare år företagna arkeologiska utgrävningar. Det visar sig nämligen att ju större gravfältet är, desto längre tidsrymd täcker det. 40—50 gravar motsvarar ofta en tid av flera hundra år. Med det primitiva jordbrukarsamhällets förhållanden måste man räkna med att ett hushåll har avsatt 20-40 gravar per århundrade. Gravfälten är alltså även i sin nuvarande storlek sällan fullständiga begravningsplatser för hela det hushåll, som kan antagas ha bott i gården invid gravfältet.

I samband med utbyggnaden av Kungsängsfältet har vissa kulturhistoriska undersökningar genomförts. Detta beror på att övningsanordningar byggts ut inom fältet och på risken att fornlämningar skadas genom övningar eller skarpskjutning. De viktigaste undersökningarna har utförts vid Uppgården intill Tranbygge och vid Torsätra. Vidare har byggnadsbeståndet inom fältet uppmätts och beskrivits. På så sätt har en ovärderlig, dokumentation av fältets tidigare förhållanden upprättats.

Vid Uppgården intill Tranbygge undersöktes några enstaka rösen och ett gravfält med ett 30-tal jämnstora stensättningar. De döda hade bränts och deras ben påträffades i brandlager och hartstätade askar, en blandning som är vanlig under folkvandringstiden (400-500 e Kr). De föremål som påträffades, bronsnålar och benkammar, bekräftar denna datering.

Torsätraundersökningen gav ett mera komplicerat resultat. Det till att börja med tämligen begränsade fornlämningsområdet visade sig snart innehålla gravar i två skikt och därunder ett boplatslager. Gravarna är i första hand sena och tillhör forntidens slutskede, 1100-talet, men ett antal av dem tillhör även tidigare århundraden. Ett flertal av dem är skelettgravar från fältets yngsta period. Särskilt en av dessa var intressant. Överst i nedgrävningen under stensättningen låg ett halvmeterstort stenklot ornerat med en inhuggen linje runt om och därovanför ett par korsade linjer, tillsammans ett solkors. Sådana stenar brukar tillhöra järnålderns

(fortsättning på Kungsängenfältets kulturhistoria)

mitt men påträffades här i en grav från omkring år 1000.De många sena gravarna på Torsätragravfältet antyder, att den tidigare ensamgården efter år 1000 förändrats till en by. Den redovisas senare på 1500-talet som 3 gårdar om sammanlagt 4 markland och säteriet Torsätra bebyggdes omkring 1700. Vid vägen över fälten väster om Torsätra stod också ett par runstenar, som nu är intagna till Statens Historiska Museum i Stockholm. Torsätra ger sålunda genom sina olika kulturminnen en ovanligt fyllig bild av kontinuiteten i svensk bebyggelsehistoria från yngre järnåldern till våra dagar. Till de märkligaste kulturminnena inom fältet kan också räknas den s k Nyckelstenen på mälarstranden nedanför Thorsätra kvarn. Nyckelstenen är ett stort flyttblock på vars ena sida 3 nycklar uppmålats i vit färg. Stenen utgjorde ett landmärke i segelleden till Sigtuna och avbildas till exempel i Suecia Antiqua et Hodierna. Numera är färgen helt bortvittrad, men blocket kan tydligt identifieras.

****

Kurs och rapportserie kring Granhammar slott, Upplands-Bro kommun

Vårterminen 1984 genomfördes vid konstvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet en kurs på påbyggnadsnivå kring Granhammar slott i Uppland, under ledning av intendent Lars Sjöberg, Nationalmuseum, och universitetslektor Ingrid Sjöström, Stockholms universitet, i samarbete med Riksantikvarieämbetets dokumentationsbyrå och Nordiska museet.

Kursen bestod av föreläsningar och seminarier kring svensk monumentvård, studier av slottets historia intill nutid, samt praktiska byggnadsvårdsövningar på Granhammar slott. Kursdeltagarna har i uppsatsform behandlat olika perioder i byggnadens historia och olika problem förknippade med dess bevarande. Insatserna har varierat beroende på deltagarnas kursnivå.

Granhammar ritades av Carl Hårleman för J. A. von Lantingshausen 1750, och tillbyggdes med en våning 1802-1804. Under familjerna Rålamb (1856-1937) och Nathansson (1937-1962) genomgick slottet olika smärre förändringar, särskilt interiörerna.

Valet av Granhammar som studieobjekt motiverades dels av att slottet är av hög kvalitet och på ett intressant sätt åskådliggör byggnadsskickets förändringar över tiden, dels av att ett rivningshot vilar över byggnadens i och med att dess nuvarande ägare, Fortifikationsförvaltningen, inte anser sig ha användning för den och också erhållit tillstånd att riva.

Vi hoppas att vi genom att dokumentera byggnadens historia och visa på olika möjligheter att bevara den, ska kunna bidra till att rivningsbeslutet omprövas.

Stockholm september 1984
Lars Sjöberg Ingrid Sjöström

Den följande ägarlängden är en starkt förkortad sammanfattning av den första av de 11 seminarieuppsatser som UKF har i sitt arkiv.

En förteckning över samtliga uppsatser finns på sidan 40

Granhammar - ägarlängd

Rapport nr 1, Sthlm univ. 1984.

Marita Wikander - Michael Francesconi
Ant. Börje Sandén 1985-12-08

1299.12.15
Jordbyte - ärkebiskop Nils Allesson - kaniken Lars.
2 öresland i Granhammar, 2 1/2 örtugsland i Sundby.
“in grenambri juxsta ternasund in parochia Riudh duas oras terra & in sundby
eiusdem parochia duos solides terre cum dimidio..."

1344
dokument om ärkebiskopsbordets egendomar. (DS 3836)
“.. in grenhamri illic iuxta solidum terre ....”

1344
Dokument om domkyrkans byggnadsfond (fabrikan) med jord i Granhammar (DS 3838)
“.... in grenhamar duo solidi ....”

1376
Dokument om fabrikans egendomar. 3 öresland i Granhammar. (Manus DMS, sid 7)

1527
Domkyrkan har vissa landegendomar i Granhammar.(Dahlbäck, sid 188 f)
Man vet inte exakt när domkyrkans egendomar upphörde i Granhammar.

Birger Olofsson, 1432
- väpnare, lågadel (ev stamfar till ätten Soop)
- 1418.05.05 nämnd som härdshövding i Sollentuna
- bror till Harald Olofsson, häradshövd Bro hundare.
- Lossaätten
- död 1445
- Granhammar sätesgård. Större bondgård

Greger Djekn
- häradshövding i Simtuna 1416 19/1, 1442 2/7
- levde 1445 29/6, (när Birger Olofsson dog)
- övertog Granhammar genom gifte eller byte

Erik Gregersson
- väpnare,lågadel 1458,1481,1482 (Styffe, sid 367)
- känd 1451

Peder Eriksson
- väpnare, son till Erik Gregersson
- ärvde ensam Granhammar (2 systrar)
- gift med Karin, dotter till riddaren och riksrådet Arendt Bengtsson, till Ekolsund, Nynäs, Tidöen
- hövitsman på Stockholm slott
- Häradshövding i Håbo härad från 1488.05.16,
- nämns som häradshövding även 1497,01.28
- dog ca 1510. (Sv Adelns ättartavlor, IX, 219 ff)
- nämns dock som riddare 1511

(Arendt Bengtsson)
- se Sv adelns ättartavlor I:220a, IV:664a, V:389a, VIII:482, IX:219a

Arendt Pederson (Persson)
- “till Granhammar och Ornäs i Torsångs sn (Kopp.) som han erhöll genom sitt 1:a gifte; bergsman på Ornäs"
- enda sonen (4 systrar)
- (OBS. en broder: Erik Persson enl. Sv adelns ättartavlor IX:219)
- uppkallad efter sin morfar
- gift med Barbro Stigsdotter Svinakulla
- med Stig Hanssons 2:a hustru, Karin Olofsdotter
- en kusin Märta var gift med Gustav Vasa morbror riddaren Trotte Månsson
- Barbror far, Stig Hamsson, var danskarnas fogde i Dalarna.
- Hennes fader och farbror halshöggs av Gustav Vasa
- utnämndes 1534.11.10 till häradshövding i Bro härad
- lyttade då till Granhammar
- bevistade riksdagarna Västerås 1527, Strängnäs 1529
- hjälpte till att förebygga oroligheter i Dalarna 1529
- fick Konungsbyn i Irsta sn i Västm l i förläning
- satt i domstol över myntmästaren Anders Hanssons sammansvärjning
- (se B.Boethius: Sv biografiskt lexikon I-X (1917-1931))
- gift andra gången med Sigrid Kyhle, (riksrådet Klas Pafvelsson Kyhle)
- levde som änka 1574
- avled före 1547
- 7 barn, varav hans son Bengt, med Barbro, ärvde Granhammar

Stig Hansson)
- fogde över Ö. Silvberg
- med sin 2:a hustru Karin Olofsdotter hade han dottern Barbro Stigsdotter

Bengt Arendtsson
- ärvde ensam Granhammar,

var med och förseglade Gustav Vasa testament 1560
1586 upptogs i registret över Sveriges adel
bevistade riksdagar Uppsala 1567, Stockholm 1590
levde ännu 1595
gift 2 gånger
ena gången med Ursula Pedersdotter (sonen Åke Bengtsson)
2 söner, Åke och Udde, 1 dotter

Granhammar
1545, första gången nämnt i jordeböcker, "fritt" = utan skatt
1546, likaså "fritt"
1580, betalar ej tionde till prästen
således: ypperligt frälse under 1500-talet
Sätesgård = beboddes, var troligen 1 mantal, stor bondgård
regeln om ståndsmässig huvudbyggnad först på 1600-talet

Åke & Udde Bengtsson
ärvde gemensamt Granhammar

Åke Bengtssons del i Granhammar
osäkert om Åke bodde på Granhammar
militär, var i fält
1600, uppbar "lön" från Granhammar: råg och korn. (äv Brunna)
dog 1604 vid Wittenstein
sonen Bengt Åke, dottern Beata och änkan Margareta von Farensbach
ärvde faderns del i Granhammar, (änkesäte)

Margareta Farensbach
1607, gifte sig med Rikard Isaksson, ståthållare och överste
1612, adlad till Rosencrantz av Granhammar

Bengt Åke
1613, sålde sin del av Granhammar till styvfadern Rosencrantz

Ronsencratz
3 generationer ärvde Granhammar.
Isak Rosenkrantz, död 1612, begravd i V. Ryd
Gustaf Rosenkrantz, död 1648, V. Ryd. Epitafium
Johan Rosenkrantz ärvde släktens del i Granhammar
var student i Uppsala 1632
gift med Hedvig von Wartensleben, som överlevde honom med 13 år
dog 1644
Rickard Gustaf, son till Johan
Lennart Rosenkrantz, son till Johan, ärvde del i Granhammar
var student i Uppsala 1654
ryttmästare
(se nedan)

Udde Bengtssons del i Granhammar

Udde Bengtsson
ärvde halva Granhammar
nämns 1602.04.29 vid Bro häradsting
dog 1605
gift med Carin Månsdotter

Måns Uddesson
Ärvde halva Granhammar. född 1585.05.06
dog på Granhammar 1657-11-19 Epitafium i V. Ryd
skrev sig till Holm (Säbyholm) i Lossa
sonen Per Örnflycht

1625 adlades Måns och Arendt Uddesson - släktnamnet Örnflycht.Riddarhuset.
1660-talet, då Granhammar brann bodde Måns änka Märta kvar

Arendt Uddesson
1625, adlades, riddarhuset

Josua Uddesson
bodde tidvis på Granhammar
skänkte sin del i Granhammar till hustrun, Ingeborg Tott
kornett vid Upplands ryttare 1627
dog barnlös 1642

Krångliga arvskiften
Bägge släkterna bodde samtidigt på Granhammar i början av 1600-talet
1638, Margareta Farensbach, hushåll med 13 personer.
1638, Måns Uddesson med fru, 8 barn och 7 anställda

Processer
Per Örnflycht (Månsson)
1667, sålde 1/4 till Gustaf Soop för 700 daler silvermynt
= 21 000 daler kopparmynt

Lennart Gustaf Rosenkrantz
1669, pantsatte till Gustaf Soop för 11 461 daler och 6 öre silvermynt
sätesgården Granhammar, ladugården Tibble, Brunna

Gustaf Soop
Fastebrevet talar om Granhammar med

underliggande gods
"... hus,byggningar", hus = stenhus ?'
välbyggd
1660-talet, Granhammar brann
En av landets förmögnaste män med stora egendomar.
balansräkning på 100 000 dsm, stat på 50 000 dsm
på 1670-talet 1 % av rikets budget
född 1624-02-24 på Mälsåker
landshövding i Närke 1653 + Värmland 1654
begravd i Askersund
riksråd 1658
president i Reduktionskollegium för fjärdepartsräfsten 1660
lagman i Östergötland 1667
dog i Stockholm 1679

Mattias Soop
yngre son till Gustaf Soop
ärvde Granhammar
ej bosatt här
jordbruket sköttes av traktens bönder
reduktionen tvingade Mattias att pantsätta Granhammar

Axel Wachtmeister
köpte Granhammar av svågern Mattias på offentlig auktion 1690-10-11
gift med Anna Maria Soop
greve av Mälsåker 1693
president i Krigskollegium 1697
död 1699-07-24, begravd i Riddarholmskyrkan
änkan lämnade Granhammar att brukas av arrendatorer

Eleonora Margareta (1684-1748)
dotter till Axel och Anna, enda kvarvarande barn
gift med Hans von Fersen
ärvde Granhammar, första gången på kvinnosidan
vid giftermålet med Hans von Fersen 1715 övergick Granhammar till denne
dog 1736-05-25
köpte bl a Steninge 1736 för avyttrade gods i Estland, Livland
Granhammar brukades av arrendatorer

Anna Sofia von Fersen
född 1717-06-20
ärvde Granhammar
gifte sig 1748-12-13 med kusinen Jakob Albrekt von Lantingshausen
se nedan

Arrendatorn A Boudre
1712 talas om "den stora byggningen" vill Anna disponera för sig själv sin man och sina barn
"om de skulle vilja vara vid Granhammar några dagar"

1716 och 1718 - den nedbrunna huvudbyggnaden
gråstenskällare kvar
skall övertäckas enligt arrendekontraktet
ny byggnad skall återuppföras på den gamla grunden "vill Gud"

1758
avbildning visar att nya flyglar ligger klart i liv med nya huvudbyggnaden
Slottet bör ha legat på samma plats som den gamla
Inga klara belägg för medeltida byggnadsrester 1982.05.26
Möjligen från en 1600-tals byggnad

Teglet är stortegel (ej medeltid)
Teglet lagt i renässansförband
Ytterst osäkert om källarens östra del, som saknar förbindelse med övriga
Byggnadsmaterialet är lika i hela källaren

Sätesgård
anor från medeltiden
legat på nuvarande plats i 550 år.

Jakob Albrekt von Lantingshausen
född 1699-11-04 i reval
föräldrar: Gotthard Heinrich - Jacobina Stael von Holstein
page vid hovet 1713
lärospån i Karl XII:s armé
1722 utlandstjänst
1735 guvernör för Kristian III:s barn i 3 år, när denne dog
fransk överste 1743
generalmajor 1744
tog avsked 1746 med livstidspension 2000 livres
1743 svensk adelsman
medverkade vid tillkomsten av Tabellverket
en av Hattpartiets ledande män
skrift om potatisodlingen i Elsass-Lothringen
1748-04-16 kommendör av Svärdsorden "Ingens träl, ingens tyrann"
1749 t.f landshövding i Göteborg och Bohuslän
1762 tar han avsked ur krigstjänsten
1755: 4 grr föreslagen till riksråd
1758 general i Pommerska kriget
1759 Överståthållare i Stockholm
omsorg om renhållnings- och ordningsväsende
1760 friherre
1769 död jordfäst som Serafimerriddare i Riddarholmskyrkan
begravd i Västra Ryds kyrka

STOCKHOLMS
UNIVERSITET
Konstvetenskapliga institutionen

GRANHAMMAR

Förteckning över hittills färdigställda rapporter

Nr 1 Granhammar från medeltid till 1700
av Marita Wikander

Ägarlängd från medeltid till ca 1900
av Michael Francesconi

Nr 2 Huvudbyggnad och flyglar 1710-1810
av Barbro Edling

Nr 3 Trädgård, park och 1700-talets ekonomibyggnader på Granhammar
av Marianne Sandström-Hanngren

Nr 4 Granhammar. Planlösning, inredning, möblering 1748-1805
av Jenny Asplund

Nr 5 Granhammarstudier. 1. Kakelugnar. 2. Fyra Granhammarvyer från 1700-talet. 3. Ombyggnaden 1909-10.
av Ingrid Runnqvist

Nr 6 Granhammar under 1800-talet: Inredning och planlösning
av Ninni Ström

Nr 7 Granhammars ekonomibyggnader under 1800- och 1900-talen samt en översikt över utgårdar och torp
av Gudrun Bek och Karin Erlandsson

Nr 8 Granhmmar under Sigfrid Rålambs tid 1909-1933
av Ann-Sofi Topelius

På Granhammar. Artikel ur Sigtuna Nya Tidning 14/8 1908

Granhammar under familjen Nathansons tid 1933-1962 samt i HSB:s ägo 1962-1964
av Birgitta Tarselius

Nr 9 Snickerierna på Granhammar - översikt från 1750 till nutid. Skador och underhållsbehov 1984
av Ann Th Wiberg

Nr 10 För Granhammar - i tid. Rivningsdebatten i press, myndigheter och riksdag
av Birgitta Åstrand

Nr 11 Granhammar - färg på trä
av Lotte Fürst och Per Nelson

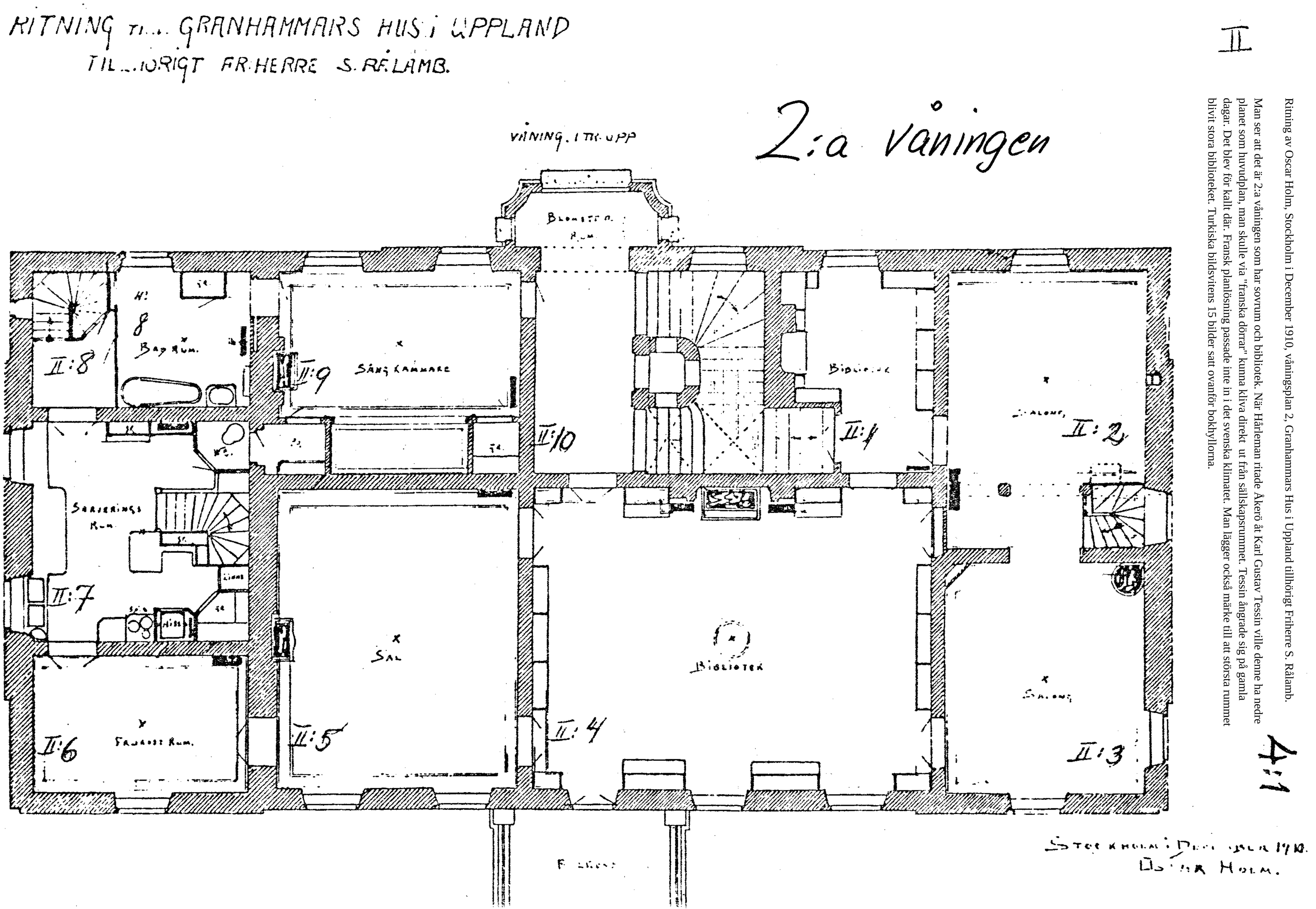

Ritning av Oscar Holm, Stockholm i December 1910, våningsplan 2, Granhammars Hus i Uppland tillhörigt Friherre S. Rålamb.

Man ser att det är 2:a våningen som har sovrum och bibliotek. När Hårleman ritade Åkerö åt Karl Gustav Tessin ville denne ha nedre planet som huvudplan, man skulle via "franska dörrar" kunna kliva direkt ut från sällskapsrummet. Tessin ångrade sig på gamla dagar. Det blev för kallt där. Fransk planlösning passade inte in i det svenska klimatet. Man lägger också märke till att största rummet blivit stora biblioteket. Turkiska bildsvitens 15 bilder satt ovanför bokhyllorna.

4:1

KULTUR-
DEPARTEMENTET

REGERINGSBESLUT 29

Datum
1994-06-23

Dnr
Ku91/514,
559/K,
Ku94/1771/K

FORTIFIKATIONSVERKET
Salenr. Skr nr 7,8
94-07-05
Projobj Avd
Ärende nr

94-07-08

Riksantikvarieämbetet
Box 5405
114 84 STOCKHOLM

Framställan om byggnadsminnesförklaring av Granhammars herrgård, Upplands-Bro kommun, Stockholms län

Riksantikvarieämbetet har i skrivelse den 17 maj 1994 anhållit om byggnadsminnesförklaring av Granhammars herrgård, Västra Ryds socken, Upplands-Bro kommun, Stockholms län och har lämnat förslag till skyddsområde och skyddsföreskrifter. Granhammar herrgård förvaltas av Fortifikationsförvaltningen som har yttrat sig över-förslaget.

Regeringen beslutar att Granhammars herrgård i Västra Ryds socken, Upplands-Bro kommun, Stockholms län skall vara statligt byggnadsminne enligt förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m. Regeringen fastställer följande avgränsningar och skyddsföreskrifter för Granhammars herrgård.

1. Byggnaden får inte rivas eller flyttas, vare sig i sin helhet eller delar därav.

2. Byggnaden får inte till sin exteriör byggas om eller på annat sätt förändras.

3. Ingrepp får inte göras i byggnadens stomme.

4. Äldre rumsindelning i byggnaden får inte förändras.

5. Ändringar eller ingrepp i den äldre fasta inredningen får inte göras i byggnaden. Till fast inredning hör bl.a. kakelugnar, öppna spisar, dörrar och fönstersnickerier. Inredningar i kök och sanitetsutrymmen ingår inte i byggnadsminnet.

6. Byggnaden skall underhållas så att den inte förfaller. Vård och underhållsarbeten skall ut-

Postadress 103 33 STOCKHOLM | Gatuadress Jakobsgalan 26 | Telefon 08 - 763 10 00 | Telex 11461 LOENDEP S | Telefax 08-21 68 13

föras med traditionella byggnadsmaterial och metoder och på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar.

7. Det på bifogad situationsplan markerade, med särskild linje avgränsade skyddsområdet, får inte ytterligare bebyggas.

8. Inom skyddsområdet får inte vidtas sådana åtgärder med mark och vegetation att dess karaktär förvanskas.

Om det av särskilda skäl är nödvändigt att ändra byggnadsminnet i strid med skyddsföreskrifterna skall ansökan om tillstånd enligt 6-7 §§ förordningen (SFS 1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m. lämnas in till Riksantikvarieämbetet.

På regeringens vägnar

Birgit Friggebo

Kristian Berg

Kopia till

Försvarsdepartementet
Finansdepartementet
Fortifikationsförvaltningen
Länsstyrelsen i Stockholms län
Kungl. Vitterhets- historie- och antikvitetsakademien
Upplands-Bro kommun